

Park Strzelecki

17

Ośrodek Kultury im. Cypriana Kamila Norwida

Joanna Torowska

PARK STRZELECKI

Wydawca:
Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida
31-959 Kraków, os. Górali 5
tel./fax 12 644 27 65
www.okn.edu.pl, e-mail: sekretariat@okn.edu.pl

Kraków 2019

Ośrodek Kultury
im. C. K. Norwida

Seria Parki Krakowa

Park Strzelecki

Redaktor wydania — Elżbieta Urbańska-Kłapa

Recenzent — dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz prof. PK

Streszczenie obcojęzyczne — Translation Street

Opracowanie redakcyjne i korekta — Marta Kołpanowicz

Projekt graficzny — Marek Bieliń

Skład i łamanie — Arkadiusz Zawitkowski

Zdjęcia — Marian Satała (M.S.), Andrzej Torowski (A.T.),

Elżbieta Urbańska-Kłapa (E.UK.)

ISBN 978-83-948244-4-0

Publikacja została sfinansowana przez Gminę Miejską Kraków
oraz Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie.

© Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida w Krakowie

Zarząd
Zieleni Miejskiej
w Krakowie

Podziękowania

Składam serdeczne podziękowania wszystkim Osobom i Instytucjom, które w jakikolwiek sposób przyczyniły się do powstania niniejszej publikacji.

Osobne słowa podziękowania składam Towarzystwu Strzeleckiemu Bractwo Kurkowe w Krakowie, Pani Agnieszce Grabowskiej za wszelką pomoc i przychylność okazywaną w trakcie pisania niniejszego opracowania. Panu Redaktorowi i Bratu Kurkowemu Marianowi Szatale dziękuję za udostępnienie fotografii.

Dziękuję także Dyrekcji i Pracownikom Zarządu Zieloni Miejskiej w Krakowie Pani Dorocie Szatale i Panu Piotrowi Szynalowi, którzy umożliwili mi zapoznanie się z aktualną inwentaryzacją parku.

Wyrazy wdzięczności składam również Dyrekcji Ośrodka Kultury im. C. K. Norwida w Krakowie za cenną i długotrwałą inicjatywę dokumentowania parków Krakowa. Wyjątkowe słowa podziękowania kieruję do realizatorki projektu Elżbiety Urbańskiej-Kłapy, której wkład i zaangażowanie w wydanie kolejnego numeru jest nie do przecenienia.

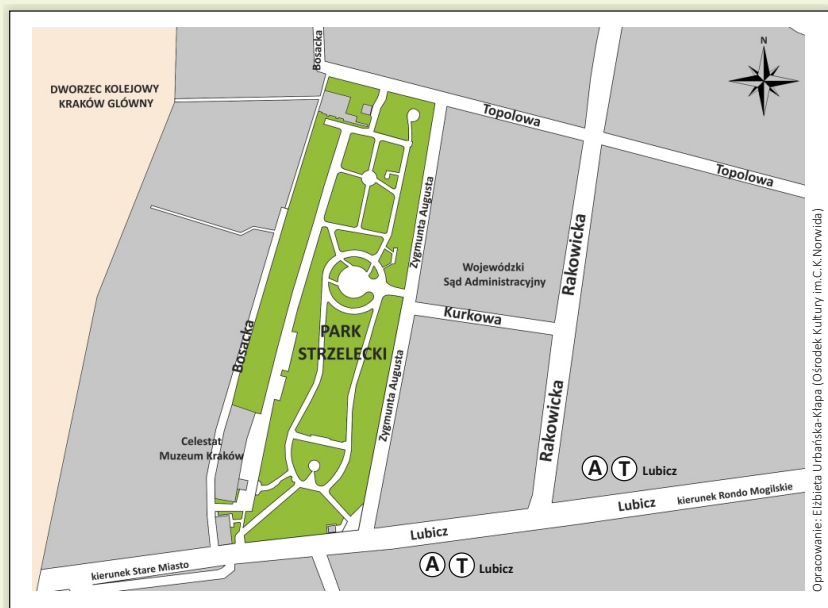
Joanna Torowska

Il. 1. Widok z parku w kierunku ul. Zygmunta Augusta. Fot. E.UK.

Spis treści

Podziękowania	3
Wprowadzenie	7
Bractwo Kurkowe i Ogród Strzelecki przy ulicy Lubicz	13
1. Założenie Ogrodu Strzeleckiego, jego opis i charakter do roku 1846	13
2. Ogród Strzelecki w latach 1846–1866	16
3. Ogród Strzelecki w latach 1866–1914	21
4. Okres pierwszej wojny światowej	29
5. Lata międzywojenne	32
6. Okres drugiej wojny światowej	34
7. Okres od zakończenia drugiej wojny światowej do chwili obecnej	34
7.1. Aktualny opis parku	46
7.2. Drzewostan parku	59
7.3. Architektura, pomniki, rzeźby i tablice pamiątkowe	61
Zakończenie	80
Przypisy końcowe	85
Bibliografia	94
Summary	96
Zusammenfassung	97
Wykaz ogólnodostępnych parków miejskich w Krakowie	98

Mapka sytuacyjna Parku Strzeleckiego

Legenda

Legend/Legende

 Tereny zabudowane
Built-up areas
Bebautes Gebiete

 Tereny zieleni
Green areas
Grünflächen

 Tereny kolejowe
Railway areas
Bahngelände

 Ulice
Streets
Straßen

 Przystanek autobusowy
Bus stop
Bushaltestelle

 Przystanek tramwajowy
Tram stop
Straßenbahnhaltestelle

Wprowadzenie

Park Strzelecki (lub Park Towarzystwa Strzeleckiego, Ogród Strzelecki) położony jest w pobliżu dworca kolejowego i autobusowego w Krakowie, pomiędzy ulicami Lubicz¹, Bosacką, Topolową i Zygmunta Augusta. To jedna z niewielu oaz zieleni – nie licząc krakowskich Plant – w tej części miasta, zajmująca 1,5 ha powierzchni. Park ten posiada niezwykle historię dawnego ogrodu strzeleckiego.

Do tradycji towarzystw strzeleckich należało posiadanie ogrodu. Krakowski Park Strzelecki jest jednak ogrodem wyjątkowym, którego historia łączy się z jednym z najstarszych stowarzyszeń na świecie, którego rodowód sięga średniowiecza – z Bractwem Kurkowym². Bractwa kurkowe były organizacjami strzeleckimi, zakładanymi w XIII–XIV wieku w miastach europejskich. Powstawanie bractw było związane z obowiązkiem obrony miasta przez wszystkich mieszczan zdolnych do noszenia broni; należało ich więc wyszkolić i utrzymać w sprawności bojowej. Zajmowały się tym bractwa, będące organizacjami ponadcechowymi, które organizowały zawody strzeleckie, początkowo z kusz, a później z broni palnej. Celem, do którego strzelano, był kurek (blaszany lub drewniany kogut), stąd nazwa bractwa kurkowego. Najlepszy strzelec zostawał królem kurkowym do czasu następnych zawodów. Bractwa kurkowe przetrwały w niektórych polskich miastach – jako organizacje sportowe – do XXI wieku.

Wszędzie tam, gdzie rozwijał się ruch strzelecki, powstawały domy brackie, posiadające swoje strzelnice. Strzelnicom tym towarzyszyły najczęściej przylegające doń ogrody. Z czasem wykształcił się typ ogrodu strzeleckiego ze strzelnicą i siedzibą bractwa strzeleckiego. Oprócz pełnienia swojej podstawowej funkcji, ogród był również miejscem rekreacyjnym, integrującym nie tylko członków bractwa, ale także ich rodziny.

Obecnie na terenie krakowskiego Ogrodu Strzeleckiego, w tzw. Celestacie, w 1997 roku utworzono jedyne w Polsce i Europie muzeum poświęcone historii jednej z najstarszych miejskich organizacji. Trzeba również podkreślić, że mimo ogromnej popularności bractw kurkowych w Polsce, tylko krakowskiemu bractwu udało się zgromadzić tak kompletną kolekcję swych pamiątek. Tym cenniejsza wydaje się być eksponowana w Celestacie kolekcja zatytułowana *Z dziejów Krakowskiego Bractwa*

Il. 2. Jedno z najwcześniejszych przedstawień strzelnicy zamieszczone w *Kodeksie Baltazara Behema* (1505 r.), ukazujące kuszników strzelających do celu na szczycie żerdzi (źródło: *Miniatury z Kodeksu Baltazara Behema*, Kraków 2000)

Kurkowego, otwarta w maju roku 1997, a posiadająca również tzw. Salę Bracką, gdzie prezentowane były inne polskie bractwa kurkowe³.

Obecny park przy ulicy Lubicz jest trzecim z kolei ogrodem strzeleckim w historii krakowskiego Bractwa. Pierwotnie teren przeznaczony do strzelania i szkolenia we władaniu kuszą aż do roku 1794 był położony w rejonie poza Bramą Mikołajską (dziś w przybliżeniu miejsce to można zlokalizować między ulicami Lubicz i Kopernika, nieopodal kościoła św. Mikołaja). Ambroży Grabowski, badacz dziejów Krakowa, podał w roku 1810 dokładny opis owej strzelnicy

znajdującej się pomiędzy murami miejskimi z wejściem od wewnątrz furtki Mikołajskiej. Pomiędzy murami mieścił się najpierw mały budynek, na dziedzińcyku, w nim sala z galerią, z której widzowie przypatrywali się strzelaniu do kura. Cel w postaci kura stał na końcu ogródka, na słupie, wyrobiony z drzewa. Istotnie Celestat (zwany też „Gimnasium Sagittarium”, lub „Hortus Sagittariorum”, „Iaculatorium”, „Schola Iaculatoriae”), znajdował się pomiędzy murami miejskimi⁴.

Il. 3. Druga strzelnica Towarzystwa Strzeleckiego, ogród Zamku Królewskiego w Łobzowie, J.N. Głowacki, 1836 (źródło: J. Banach, *Kraków malowniczy. O albumach z widokami miasta w XIX w.*, Kraków 1980, s. 72)

Inna jeszcze wzmianka, z roku 1487, potwierdza także istnienie za bramą św. Mikołaja strzelnicy zwanej Celestatem⁵. Warto też dodać, że najstarszy widok Celestatu pochodzi z zachowanego do dzisiaj *Kodeksu Baltazara Behema* z roku 1505. Wspomniana miniatura, ilustrująca strzelnicę, najwyraźniej przedstawia w tle krajobraz podmiejski, co wskazywałoby na istnienie w owym czasie dodatkowo jeszcze jednej strzelnicy poza miastem. Wiadomo bowiem, że miniatury Mistrza Kodeksu Behema cechuje wierność przedstawiania szczegółów obyczajowych⁶. Stanowisko takie reprezentował m.in. Stanisław Tomkowicz, twierdząc, że „obok strzelnicy pomiędzy murami (*intermurale*) musiało istnieć i pole ćwiczeń za miastem, za bramą Mikołajską, na gruncie miejskim, stąd zwane »fundus iaculatorii«⁷.

Druga, udokumentowana lokalizacja parku strzeleckiego łączy się z królewskim ogrodem w Łobzowie, gdzie Bractwo wznowiło działalność w Wolnym Mieście Krakowie jako Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie. Senat Rzeczypospolitej Krakowskiej wyznaczył miejsce ćwiczeń oraz strzelań w Łobzowie. Towarzystwo Strzeleckie ćwiczyło tam w latach 1832 do 1835. W pałacu dzierżawca urządził oberżę, która przyjmowała spacerujących

Il. 4. Widok z parku w kierunku południowym. Fot. E.UK.

krakowian, „[...] natomiast strzelnicę, na której ćwiczone w niedziele, urządzono w ogrodzie”⁸. Strzelnica w Łobzowie była jednak zbyt odległa od centrum miasta i z wielu względów niedogodna: „Tymczasowo urządzona strzelnica, w ogrodzie pałacu królewskiego na Łobzowie, z powodu zbyt dużego oddalenia od miasta nie mogła być częściej i liczniej odwiedzana [...]”⁹.

Wkrótce też postanowiono znaleźć bardziej dogodną lokalizację dla strzelnicy reaktywowanego Bractwa.

W roku 1837 Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie weszło w posiadanie własnego ogrodu, który odtąd aż do czasu drugiej wojny światowej związany był ściśle z losami tej organizacji. W skali zaś Krakowa było to drugie – po utworzonych w latach dwudziestych XIX wieku Plantach krakowskich – miejsce przeznaczone na spotkania towarzyskie i swoisty ośrodek kulturalny wszystkich krakowian, aż do otwarcia konkurencyjnego Parku Krakowskiego (1885) i potem Parku Jordana (1889). Ostatecznie zabudowanie ulic przyległych domami kolejowymi, zmiana ulicy w ponury podkop, świat lokomotyw i huk pociągów zagłuszających koncerty odebrały ogrodowi strzeleckiemu frekwencję tak, że w końcu Towarzystwo dopłacało zbyt wiele do ogrodu i zmuszone było myśleć o nabyciu innej siedziby i w tym celu sprzedało jego część¹⁰.

Il. 5. Wzniesiony w 1837 r. neogotycki pałacyk z wieżą projektu Tomasza Majewskiego. Zdjęcie, wykonane w latach 60. XIX w. przez Walerego Maliszewskiego, przedstawia pałacyk w pierwotnej formie, przed jego przebudową w 1874 r. (źródło: W. Mossakowska, A. Zeńczak, *Kraków na starej fotografii*, Kraków 1984, s. 140)

Il. 6. H. Walter, *Ogród Strzelecki w Krakowie*, 1860, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa 1767/III

Il. 7. Platan klonolistny – pomnik przyrody. Fot. E.UK.

Bractwo Kurkowe i Ogród Strzelecki przy ulicy Lubicz

1. Założenie Ogrodu Strzeleckiego, jego opis i charakter do roku 1846

W roku 1836 zrodziła się myśl urządzenia Celestatu w pobliżu centrum miasta¹¹. W tym celu, głównie dzięki inicjatywie panującego wówczas króla kurkowego, kupca Józefa Louisa, ojca znanego historyka Józefa Wawel-Louisa, w dniu 21 czerwca roku 1837 Towarzystwo nabyło na przedmieściu Wesoła dużą realność z ogrodem i pałacykiem, znaną niegdyś pod nazwą Steinkellerowskiej¹². Jak odnotowano w wykazie hipotecznym:

dnia 21 czerwca 1837 r. Maurycy Samelsohn sprzedaje Towarzystwu Strzeleckiemu Krakowskiemu na własność realność swą Ogród Steinkellerowski, z wszelkimi zabudowaniami, w Krakowie na przedmieściu Wesoła-Lubicz, w Gminie VIII, pod liczbą 202–203 stojącą, za sumę 30 000 zł.p.¹³.

Józef Louis, po zakupieniu za własne pieniądze ogrodu i zainwestowaniu znacznych funduszy w budowę strzelnicy, rozpiął za zgodą braci kurkowych obligacje na ten cel, ale tu spotkał go zawód. Sam po latach z goryczą wspominał:

Gdy jakoś [...] nikt się dobrowolnie po akcje nie zgłaszał, posłałem do członków kurendę [...] i zdawało mi się, że skoro chórem wołano: „kupić na akcje! akcje robierzemy” – że tu panowie strzelcy również ochoczo z pieniędzmi po akcje pospieszą [...] pomimo, że Towarzystwo już znaczną liczbę członków miało, pomimo, że wszyscy wiedzieli i gołym okiem widzieli, że Towarzystwo ma już swoją własność i to tak piękną, żadnym długiem nie obciążoną, i że jego egzystencja na wieczne czasy jest zapewniona – ja z moimi akcjami osiadłem na koszu¹⁴.

Zakupiony w ten sposób ogród znajdował się wówczas na przedmieściu Krakowa, w dawnej dzielnicy Wesoła, a przy dzisiejszej ulicy Lubicz. Pierwotny obszar ogrodu był znacznie większy. Ograniczały go dzisiejsze ulice

Rakowicka, Bosacka, Lubicz i Topolowa¹⁵. Ogród został bardzo szybko przez braci kurkowych zagospodarowany. Urządzono tam nowy Celestat z neogotyckim pałacykiem, strzelnicę i wzniesiono okrągłą wieżę do oglądania miasta i okolicy. W pałacyku zaplanowano też salę przeznaczoną na różnego rodzaju zebrania i uroczystości, jak koncerty czy przedstawienia teatralne.

Zabudowania w Ogrodzie Strzeleckim (taką z czasem otrzymał nazwę) oraz samo założenie ogrodu zaprojektował i wykonał dwudziestosześcioletni wówczas architekt i budowniczy Tomasz Majewski¹⁶, kilka lat później mianowany architektem uniwersyteckim. W pracach tych brał również udział Franciszek Lanci, późniejszy autor projektu neogotyckiej przebudowy Wawelu¹⁷.

Uroczyste otwarcie własnej stałej siedziby Towarzystwa odbyło się 15 października 1837 roku¹⁸. Zachowany z tego okresu opis ogrodu, sporządzony w dniu jego otwarcia¹⁹, w zestawieniu z planem oraz walterowskim widokiem umożliwia dobrą orientację w całości dzieła. Z uwagi na funkcję najważniejszym elementem była strzelnica, usytuowana wzdłuż ulicy Bosackiej²⁰:

Strzelnica ta, przeszło sto sążni długa, z lewej strony [od ulicy Bosackiej] wysokim [...] bocznym murem, i w środku [od ulicy Topolowej] jeszcze wyższym gotyckim, który tarczę strzelną zasłania, wszelkie bezpieczeństwo od strzałów zapewniająca, przedzielona [...] od reszty ogrodu [mianowicie jego części wschodniej, widocznej na litografii Waltera] ślicznym wałem z darniny [...], który znowu od zepsucia strzeże równoległą linią sztachetów, a zamyka w kształcie baszty wystawiony Belweder, udzielający zarazem malowniczego widoku na całe miasto i rozległe okolice. Szerokość celestatu [tj. strzelnicy] odpowiada zupełnie przestrzeni, jaką zajmuje okazały gmach gotycki, tego lata [...] wybudowany i małymi basztami ozdobiony, obejmujący w sobie jedynie wielką salę strzelecką, w starożytnym smaku przedziwnie urządzoną, której trzy ściany składające się niemal z samych drzwi szklanych i okien w liczbie siedemnastu, misternie i z różnokolorowymi w górnych zaokrągleniach szybami powstawianych²¹.

Otwarcie strzelnicy w Ogrodzie Strzeleckim relacjonuje również w swej kronice Klemens Bąkowski:

Wczoraj byliśmy świadkami bardzo przyjemnej uroczystości w nowootwartej strzelnicy w ogrodzie Towarzystwa Strzeleckiego na Wesolej. Piękna ta posiadłość znana niekiedy pod imieniem Steinkellerowskiej, zakupiona w tym roku przez Towarzystwo, urządzoną została w ciągu bieżącego lata mimo dokuczających niepogód na Celestat czyli strzelnicę, której wzorowe wystawienie przez budowniczego Majewskiego powszechnie jest chwalone [...]. W sali gotyckiej, ile możności na prędcie przyozdobionej, Towarzystwo Strzeleckie obchodziło swą instalacją daniem wielkiego obiadu, na który zaproszeni byli JJ. WW. Rezydenci trzech N.N. Opiek. dworów, JW. Jenerał ces. austr. dowodzący korpusem okupacyjnym, Senat, mający na czele swego dostojnego Prezesa, wszystkie władze krajowe i wielu obywateli. Wybornie skomplikowana muzyka tworzącej się milicyi krajowej w ciągu uczty przygrywała uwertury, tańce, marsze i najpiękniejsze ustępy znanych oper itp. Piastujący godność króla kurkowego szanowny obywatel P. Louis zagaił ucztę spełnieniem toastu za zdrowie i pomyślność Najj. Protektorów. Po następnych toastach na zdrowie JJ. WW. Rezydentów, JW. Jenerała Kaufmann, który nawzajem wznosił toast za pomyślność Krakowian, uczta trwała do godziny 7 wieczorem przy pięknem i gustownem oświetleniu sali gotyckiej i całego ogrodu z belwederem i zakończyła się przy odgłosie muzyki i strzelania z moździerzy²².

Cztery dni po wspomnianym uroczystym otwarciu strzelnicy w Ogrodzie Strzeleckim rozpoczęła działalność pierwsza restauracja, a następnie także kawiarnia. Tydzień później odbyło się pierwsze strzelanie o godność króla kurkowego. Odtąd też siedzibą Towarzystwa Strzeleckiego był ogród, wraz ze wzniesionym tam budynkiem, przy ulicy Lubicz 16²³. Niestety, nie zachował się pierwszy plan Ogrodu Strzeleckiego, ilustrujący jego ówczesny wygląd²⁴.

Litografia Henryka Waltera (zob. il. 6) pokazuje część strzelnicy, belweder i gmach gotycki. Główna elewacja budynku była zwrócona na ogród, tzn. ku wschodowi, i miała troje szklanych drzwi oraz czworo

okien, a w dwóch pozostałych ścianach po pięć okien w każdej; ściana od ulicy Bosackiej była ślepa. W ogrodzie znajdowały się ponadto: domek i szopa w narożniku ulic Lubicz i Bosackiej, pałacyk w środkowo-wschodniej części, wreszcie altana i kręgielnia przy boku wschodnim.

Wkrótce tak urządzony ogród stał się ulubionym celem przechadzek wielu krakowian²⁵, m.in. lubił tutaj spacerować generał Józef Chłopicki. Ludwik Dębicki tak wspominał tę postać:

Będąc jeszcze dzieckiem, ujrzałem raz w Ogrodzie Strzeleckim wysokiego starca o bujnych, w tył zarzuconych, białych włosach, odzianego w płaszcz kolisty bez rękawów. Jak się nie zapomina arcydzieła rzeźby dłuta wielkiego mistrza, tak niezatarta na zawsze pozostanie w pamięci ta postawa dumna, krok i ruch, znamionujący energię, głos doniosły a urywany, stworzony do wydawania rozkazów, twarz marsowa, poorana bruzdami, orli wzrok, którego błysk był taki, że powód do symbolu pioruna. – To dyktator Chłopicki – mówiono dookoła i ustępowano ze ścieżki, którą szedł – prowadząc rozmowę z Adamem Potockim²⁶.

Warto dodać, że właśnie w Ogrodzie Strzeleckim, po raz pierwszy w Krakowie, w roku 1840 zorganizowano publiczną zabawę sylwestrową, która jednakże nie cieszyła się zbyt dużą popularnością, jako że konserwatywni krakowianie byli przyzwyczajeni do spędzania tego wieczoru w rodzinnym gronie²⁷.

2. Ogród Strzelecki w latach 1846–1866

Od roku 1837 życie Towarzystwa Strzeleckiego toczyło się normalnym trybem aż do czasu włączenia w roku 1846 Krakowa w skład monarchii austro-węgierskiej. Władze austriackie zabroniły członkom Towarzystwa wszelkiego rodzaju strzelania²⁸, odebrały im sztucery; strzelnicę zajęli austriaccy szwoleżerowie.

W latach 1846–1850, po zajęciu ogrodu przez wojsko, budynek pałacyku zamieniono na szpital. W roku 1850 przywrócono Towarzystwu prawo korzystania z ogrodu. To przymusowe interregnum trwało sześć lat, strzelanie do kura podjęto na nowo już w 1851 roku²⁹.

W roku 1852 wycięto grupę drzew, otwierając tym samym widok z ulicy na budynek Towarzystwa. Na terenie ogrodu mieściła się wówczas także restauracja i kawiarnia. Wspomnienia Marii Estreicherówny znakomicie oddają atmosferę tamtych czasów:

W r. 1846 zajęło go [Ogród Strzelecki] wojsko na szpital, więc stał się dla krakowian niedostępny, toteż z radością przyjęto w roku 1850 pierwszą wiadomość, że ma być zwrócony publiczności. Rzeczywiście na wiosnę otwarto kawiarnię i restaurację w pałacyku, zaś strzelnicę wynajmował przez kilka letnich sezonów Dawny Resurs. Na razie jednak mało osób tam uczęszczało, dzieląc się przy tym na kółka i kółeczka, co dało asumpt „Czasowi” do zwykłych narzekań na atmosferę nudy, także i tu panującą. Ale kiedy rozpoczęły się koncerty orkiestry pułku Wellingtona, a potem Schonhalsa, zapanował taki tłok, że nie było gdzie siedzieć, ani nie można się było precyzyjnie przycisnąć, a bufet nie mógł nastarczyć jedzenia. W restauracji stale brakowało miejsca przy stołach, rozstawionych w szczupłej ilości i bardzo dużych, wskutek czego mniejsze grupy skazane były na siedzenie przy wspólnym stole z obcymi i to krępowało. Narzekano i na inne niedogodności w urządzeniu ogrodu. Brama główna była stale zamknięta, a mała furka okazała się za ciasna dla setek słuchaczy koncertowych. Przy nie dość starannie utrzymanych ścieżkach stało zbyt mało darniowych ławeczek, też zaniedbanych. Mimo tych stron ujemnych koncerty, które odbywały się we wtorki i piątki (od 6 do 7) i niedziele (od 4 lub 5 do 7) zwabiały zawsze słuchaczy, nawet bezpośrednio po pożarze, kiedy miasto ogarnęła taka depresja i apatia. Uproszczone damy zbierały wtedy przy wejściu datki na pogorzalców, a musiało być dość osób, skoro kwesta 14 sierpnia wyniosła 665 złp. i 5 gr. W r. 1852 postarano się zaradzić w części niedogodnościom, ustawiając drugie tyle stolików; wycięto też grupę drzew, przez co się otworzył z ulicy widok na pałacyk. Ale dopiero gdy w r. 1853 objął ogród przedsiębiorczy Bernreiter, zmieniło się jego urządzenie na lepsze, a raczej zgodniejsze z panującym gustem. Nowy dzierżawca okazał dużą ruchliwość i umiejętność przyciągania publiczności. Sezon zainaugurował 29 maja majówką i chociaż w południe dnia tego nawiedziła miasto gwałtowna burza, połączona z deszczem siarczanym pyłów kwiatowych, zebrało się przy samych stolikach trzysta osób, rzecz

Il. 8. Aleja przy pomniku Jana III Sobieskiego. Fot. E.UK.

dotychczas niesłychana. Wśród drzew i klombów ustawiono tekturowe posągi, oświetlone lampami, a o mroku zajaśniał transparent, zachęcający do popierania ogrodu. Przygrywały dwie orkiestry. Gdzie Bernreiter, tam musiały być i ognie sztuczne, ale, jak zwykle, nie udały się, bo deszcz je zmoczył; zdarzył się nawet wypadek poparzenia przy rozdmuchiwaniu ognia. Pozornie przedsiębiorca rozpoczął działalność pod dobrą wróżbą, tymczasem niebawem groźną konkurencję spowodowało przybycie cyrku Beranka, który odciągnął żądną wrażeń publiczność od spokojnych wywczasów w cienistych alejach. W następnym roku ogród znowu się ożywia. Sezon rozpoczynają ognie sztuczne ku czci zaślubin pary cesarskiej; na tle nieba ukazują się jej cyfry i grzmią strzały wiwatowe. Przybyły też huśtawki, a prawdziwą nowość w Krakowie stanowiła usługa kelnerów we frakach. Ubyła za to orkiestra pułku Schonhalsa, który wymaszerował z Krakowa, powodując żal za doskonałą bandą. Teraz produkcje

muzykalne wykonywała nie mniej dobra orkiestra pułku ks. Wilhelma pruskiego i kwartet śpiewaków bankrutującej opery niemieckiej (Luck, Saupe, Prellinger, Meissner), którzy w ten sposób chcieli zdobyć środki na przebiedowanie do sezonu zimowego. Ogród nabiera jednak równocześnie pokostu austriackiego, publiczność stanowią głównie Niemcy, pomiędzy którymi rdzenni krakowianie czują się nieswojo, będąc przy tym narażeni na objawy niesłychanej buty zaborców. Przykładem tego jest zajście, jakie miał Frohlich, szwagier Józefa Łepkowskiego. Potracił on przypadkiem w ścisiku konsyliarza Sądu Krajowego, Beyersfelda, który nie tylko rzucił się na niego z laską, miotając obelgi na Polaków, ale nawet kazał go aresztować, do czego jednak świadkowie zajścia nie dopuścili. Frohlich zaskarżył napastnika do sądu i nie chciał ustąpić, chociaż go ten przeproszał, obawiając się skandalu, który by podkopał jego egzystencję. Nie wiem jednak, jak się skończyła ta głośna wtedy w Krakowie sprawa. Gdy w r. 1856 Bernreiter otworzył „Paradiesgarten” w dworku Steinkellera a potem na Piasku, dzierżawę Ogrodu Strzeleckiego objął Kasznica³⁰.

Pozycja Towarzystwa u władz została niewątpliwie wzmocniona wizytą cesarza. Dnia 14 czerwca 1855 roku cesarz Franciszek Józef I, odwiedzający Kraków po raz pierwszy, zaszczylił Towarzystwo bytnością w strzelnicy z arcyksiężętami Leopoldem i Rainierem. Sam cesarz oddał wówczas na strzelnicy trzy strzały do tarczy, nie trafiając jednak ani razu. Wydarzenie to zostało udokumentowane na powstałym kilka lat później obrazie³¹.

Do rozkwitającej na nowo popularności ogrodu przyczyniły się także dawane tam trzy razy w tygodniu wyżej wspomniane koncerty orkiestr wojskowych i działalność gastronomiczno-rozrywkowa niejakiego Bernreitera, przedsiębiorcy, który dzierżawił ogród w latach 1853–1856³². Otworzył on w pałacyku kawiarnię i restaurację. Tu po raz pierwszy w Krakowie zobaczono kelnerów podających we frakach, tu również można było podziwiać wspaniałe ognie sztuczne. Inna sprawa, że zapewne z uwagi na koncerty wojskowych wykonawców wśród publiczności ogrodu było wielu Austriaków.

Od roku 1851, kiedy to władze wyraziły zgodę na reaktywowanie działalności Towarzystwa, aż do wybuchu pierwszej wojny światowej coroczne

Il. 9. Widok na pomnik Ignacego Jana Paderewskiego. Fot. E.UK.

strzelania o tytuł króla kurkowego, ćwiczenia i zawody strzeleckie oraz uczty królewskie odbywały się na strzelnicy przy ulicy Lubicz 16. Mnożyły się też pamiątki Bractwa, ponieważ każdy kolejny król kurkowy obowiązany był upamiętnić swoje panowanie ofiarowaniem jakiegoś klejnotu oraz swojego portretu. Bracia kurkowi brali udział w stałych i okolicznościowych uroczystościach, występując w staropolskich kontuszach. Uroczystości te przyczyniały się do wzrostu kultu tradycji i uczuć patriotycznych wśród społeczeństwa³³.

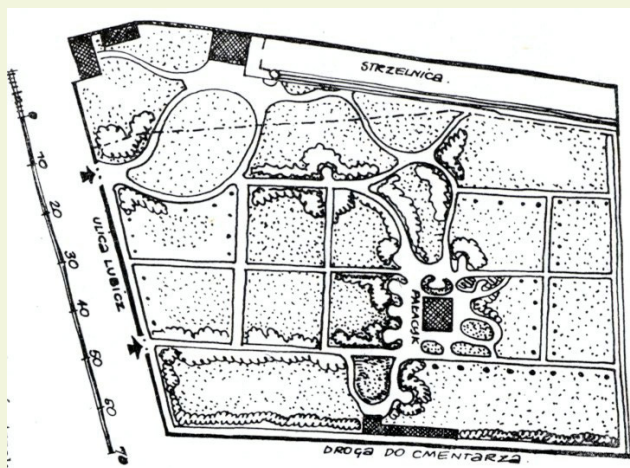
Na uwagę zasługuje również fakt, że w latach 1857–1858 w Ogrodzie Strzeleckim grywał teatr niemiecki. Nie wystawiał on jednak spektakli w budynku Towarzystwa, lecz na urządzonej w pobliżu arenie. Było to klepisko otoczone ławkami, na którym odbywały się również popisy cyrkowe³⁴.

3. Ogród Strzelecki w latach 1866–1914

W dniach 24–26 czerwca roku 1868 Towarzystwo Strzeleckie obchodziło uroczystie 300. rocznicę ofiarowania mu przez króla Zygmunta Augusta srebrnego kura (w rzeczywistości był to dar rajców krakowskich)³⁵. Jubileusz ten, połączony ze zjazdem starszyny i braci kurkowych z różnych miast Polski, przyczynił się do dalszego wzrostu znaczenia Towarzystwa. Celestat stał się wówczas ważnym ośrodkiem życia kulturalnego i towarzyskiego Krakowa.

W rozległym jeszcze wtedy Ogrodzie Strzeleckim organizowane były koncerty orkiestr wojskowych i fajerwerki, w pałacyku zaś – przebudowanym i znacznie powiększonym – odbywały się różne bale, festyny, maskarady karnawałowe, które nie należały do rzadkości również w okresie międzywojennym³⁶.

W tymże Ogrodzie w roku 1875 grał ponadto przez jeden sezon zespół Starego Teatru. Budowniczy Klafner wzniósł wówczas drewniany budynek z widownią na 500 osób. Urządzeniem sceny zajął się maszynista Berwald³⁷. Warunki pracy nie były tam jednak najlepsze. W niedziele

Il. 10. Plan Parku Strzeleckiego i zabudowań strzelnicy, stan przed parcelacją parku w latach 70. XIX w. (źródło: B. Stępniewska, *Ogrody Krakowa*, Kraków 1977, s. 147)

Il. 11. Fragment pomnika upamiętniającego odsiecz wiedeńską
— północna część parku. Fot. E.UK.

i święta odbywały się w Ogrodzie Strzeleckim koncerty orkiestr, a w razie niepogody urządzano je w budynku teatralnym.

W dni powszednie natomiast przeprowadzano zawody w strzelaniu. Huk słychać było w całym teatrze, krakowianie obawiali się nawet wchodzić na ten teren, by nie zostać przypadkowo postrzelonym. Postanowiono więc zbudować drugi teatr po przeciwnej stronie ulicy Lubicz, w Ogrodzie Angielskim, w tej części nazywanym również Pod Wilkiem³⁸.

Warto dodać, że z tego okresu pochodzi drugi – niezachowany niestety – plan Ogrodu Strzeleckiego. Został on opracowany w roku 1875 przez znakomitego ogrodnika i planistę, byłego dyrektora Ogrodu Botanicznego we Lwowie, Karola Bauera³⁹. Na uwagę zasługuje fakt, że wykonane przez Bauera plany ogrodów uważane są za arcydzieła sztuki ogrodowej. Do jego specjalności należały ogrody w tzw. stylu angielskim, dające drzewom swobodę rośnięcia, naśladujące – niby przypadkowo – naturę lasów lub łąk w układzie klombów i gazonów. Taki też charakter posiadał Ogród Strzelecki. Karol Bauer nie pozostawił, niestety, dokładnego planu ani żadnego opisu, dlatego o pierwotnym wyglądzie ogrodu można się dowiedzieć jedynie z broszurki napisanej przez księdza Juliusza Drohojowskiego⁴⁰, pt. *Uwagi o ogrodzie Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie*, pochodzącej z 1894 roku⁴¹. Brak zachowanego planu stanowił także przeszkodę w późniejszym dokładnym odtworzeniu wyglądu ogrodu⁴².

Po urządzeniu Ogrodu Strzeleckiego według zamysłu Karola Bauera ogród ten nigdy nie był ani uzupełniany, ani utrzymywany zgodnie z planem. Następujący po znakomitym ogrodniku Bauerze dozorczy odeszli od pierwotnych zamierzeń, pozwalając wszystkim roślinom rosnać dziko, co przyczyniło się do zniszczenia tego pięknego założenia⁴³. Stopniowo, z upływem czasu ogród został zaniedbany: piękne klomby zdziczały, dając możliwość wzrostu mniej szlachetnym gatunkom drzew i krzewów, a w miejsce zielonych gazonów pojawiły się puste przestrzenie, pozbawione roślinności. Z pięknego niegdyś założenia jako pamiątka planu Bauera pozostały jedynie drzewa⁴⁴. Winnym jest też sam twórca planu, gdyż sporządzając go, oznaczył klomby i drzewa niejako w perspektywie, wskazując tylko miejsca, gdzie ma być klomb lub zasadzone drzewo; nie wytyczył natomiast dokładną linią krętych granic klombów. Ten brak precyzji był później przyczyną wielu trudności, jakie następcy Bauera napotkali w pracy nad pielęgnacją Ogrodu Strzeleckiego⁴⁵.

Trzeba również dodać, że plan Bauera uwzględniał popularne wówczas, bardzo kręte alejki, których celem było wywołanie na każdym zakręcie nowego i niespodziewanego wrażenia, jeśli chodzi o scenerię drzew i krzewów. Założenie to było przeciwne celowi, jakiemu miał służyć ogród (miał on być ogrodem publicznym), gdyż ze względu na nadmierną krętość ścieżek łatwo było w nim pobałdźić. Ponadto, poza pełnieniem funkcji ogrodu publicznego Ogród Strzelecki był też miejscem tryumfalnych pochodów urządzanych z okazji ustąpienia starego i wyboru nowego króla kurkowego. Bauer widocznie o tym nie wiedział, gdyż w opracowanym przez niego planie brakowało drogi tryumfalnej⁴⁶.

Gdy przeminęła moda na angielski styl ogrodów, ustępując miejsca kulturze mozaikowej (dywanowej), Ogród Strzelecki także doświadczył tych innowacji⁴⁷. Obszerny zielony gazon przed Salą Strzelecką został wówczas zamieniony na ogródek dywanowy. Szeroka ścieżka wysypana szarym żwirem zawierała geometryczną figurę małego gazoniku z olbrzymim dywanem w środku, i to na wzniesieniu. Nie wzięto jednak pod uwagę faktu, że Sala Strzelecka była parterowa i rysunek tego dywanu można było oglądać jedynie z jej strychu. Ponadto, po lewej stronie urządzono ogromny regularny klomb z wysokich krzewów, co znacznie obniżyło walory kompozycyjne, plastyczne i widokowe tej części ogrodu i spowodowało, że małe wodotrysk (od lat już nieistniejący)⁴⁸, stanowiący perłę ogrodu, znalazł się na ustroniu, „ustępując pierwszeństwo wysokiej kukurydzy [!] lub rozrosłemu rycynusowi w środku tego dywanu, spoza którego z nisko położonej sali strzeleckiej nic nie widać”⁴⁹.

W okresie późniejszym Towarzystwo Strzeleckie – powodowane względami po części praktycznymi, a po części ulegając panującym wówczas modom – zdecydowało urządzić na znacznym obszarze ogrodu oranżerie i cieplarnie⁵⁰. Konsekwencją takiej decyzji było przeznaczenie kolejnej części ogrodu na „mieszkanie ogrodników i nieodzowne do jego gospodarstw stajnie na krowy, konia i chlewy dla nierogacizny”⁵¹.

Ksiądz Juliusz Drohojowski na kopii swojego planu oznaczył granice i założył klombów z założeniem, by wyższe drzewa i krzewy sadzić w środku klombów, drobniejsze natomiast – na krańcach. Radził miejsca nasłonecznione obsadzać drzewami lub krzewami o jasnym liściu i kwieciu, miejsca zacienione zaś – roślinnością o gęstym liściu, dla pogłębienia kontrastu.

Il. 12. Jeden z kamieni przy Alei Królów Kurkowych. Fot. E.UK.

Zaproponował też, by oddzielić gospodarstwa od ogrodu zwykłymi drzewami (np. grabem), tworząc zieloną ścianę, a całą przestrzeń ogrodzić barierką i obsadzić krzewami. Oddzielenie części gospodarczej miało za zadanie ozdobić i rozweselić widok ogrodu⁵².

Dnia 3 września 1880 roku w Ogrodzie Strzeleckim gościł ponownie cesarz Franciszek Józef, zostawiając braciom kurkowym w prezencie srebrny zestaw przyborów do parzenia herbaty⁵³.

W roku 1883 Ogród Strzelecki wzbogacił się o dwa pomniki. Dnia 10 czerwca roku 1883 nastąpiło odsłonięcie kamiennego posągu Zygmunta Augusta, ufundowanego przez byłego króla kurkowego, Adolfa Opida (1839–1892), przyrodniego brata Heleny Modrzejewskiej⁵⁴. Monument został odkuty przez Michała Korpala w kamieniu pińczowskim⁵⁵, według projektu Walerego Gadowskiego, ówczesnego profesora Szkoły Sztuk Pięknych. Pomnik wyobrażał króla w pozycji stojącej, ubranego w XVI-wieczny strój, trzymającego w jednej ręce zwój, a drugą ręką wspartego na filarku z herbem Polski⁵⁶.

Posąg ustawiono w południowej części parku, umieszczając go na wysokim, wielobocznym cokole. Postać króla zwrócona była twarzą do przybywającej publiczności. Ustalono wówczas, że nie należy zmieniać ustawienia tego pomnika, gdyż w tym położeniu postać króla wzbudza większy szacunek i wspomnienie przeszłości u odwiedzających ogród, a także wita wzrokiem wszystkich przybywających⁵⁷.

W czasie uroczystości odsłonięcia pomnika Zygmunta Augusta, połączonych z tradycyjnym świętowaniem intronizacji kolejnego króla kurkowego powstał pomysł wystawienia w Ogrodzie Strzeleckim pomnika królowi Janowi III Sobieskiemu, w terminie do końca roku 1883, tak by zdążyć przed zbliżającymi się obchodami 200. rocznicy odsieczy wiedeńskiej. Wówczas też udało się zgromadzić pierwsze fundusze na wystawienie nowego pomnika⁵⁸.

I tak, już 13 września roku 1883 w Ogrodzie Strzeleckim miała miejsce uroczystość odsłonięcia drugiego pomnika – króla Jana III Sobieskiego, wykonanego również przez Michała Korpala, według uprzednio zaaprobowanego przez Towarzystwo rysunku, zaprojektowanego i tym razem przez Walerego Gadomskiego⁵⁹. Pomnik wykonano z kamienia pińczowskiego. Wyobrażał on zwycięskiego króla, w stroju polskim, z nałożoną półzbroją, wspartego na karabeli i trzymającego buławę w prawej dłoni. Na ścianie frontowej wysokiego, profilowanego cokołu widniała tablica z napisem w dwuwierszu: JAN III SOBIESKI / KRÓL POLSKI. U podnóża postumentu, na wawrzynach, spoczywał odkuty kamienny kartusz z herbem Sobieskich – Janina⁶⁰.

Początkowo pomnik ten ustawiono na peryferiach Ogrodu Strzeleckiego, za pałacykiem przed oranżerią. Na obecne miejsce, w sąsiedztwie pomnika króla Zygmunta Augusta, przeniesiony został na początku XX wieku, gdy powierzchnia ogrodu uległa zmniejszeniu na skutek parcelacji. W tym też miejscu znajduje się do dziś⁶¹. Być może wtedy uszkodzono miedzianą buławę, którą król trzymał w prawej dłoni. Z czasem zaginęła ona zupełnie, ale na początku lat trzydziestych XX wieku, zapewne z myślą o zbliżającej się rocznicy odsieczy wiedeńskiej, Bractwo Kurkowe odtworzyło ten detal pomnika. W miejsce miedzianej wmontowano buławę kamienną. Z czasem wytworzyła się nawet tradycja, że każdy król kurkowy w dniu swej intronizacji pozował wraz z pozostałymi braćmi do zdjęcia przed tym właśnie pomnikiem⁶².

Z ciekawszych wydarzeń, jakie miały miejsce pod koniec ubiegłego stulecia w Ogrodzie Strzeleckim, wymienić trzeba wizytę syna cesarza Franciszka Józefa – arcyksięcia Rudolfa, bohatera późniejszych tragicznych wydarzeń w pałacyku w Mayerlingu, który w roku 1887, siedem lat po swoim ojcu, odwiedził Celestat⁶³.

Il. 13. Pomnik Jana III Sobieskiego w Parku Strzeleckim (projekt: Walery Gadomski, wykonanie: Michał Korpala). Fot. A.T.

Pod koniec XIX wieku występował w Ogrodzie Strzeleckim Teatr Ludowy. Zbudowano wówczas prowizoryczną scenę, a widownia dzieliła się na krzesła pierwszego rzędu, krzesła dalsze i miejsca stojące. Następnie, w roku 1900, przez krótki czas teatr występował również w budynku Bractwa Strzeleckiego⁶⁴.

W roku 1899 pod naciskiem władz miejskich, wobec wzrostu liczby mieszkańców Krakowa oraz rosnącej w związku z tym potrzeby nowych terenów pod zabudowę, Towarzystwo podjęło decyzję o rozparcelowaniu i sprzedaniu części Ogrodu Strzeleckiego, co przeprowadzono w latach 1900–1902. Również lokalizacja strzelnicy, pośrodku szybko wyrastających nowych domów, praktycznie uniemożliwiła korzystanie z niej⁶⁵.

Parcelacja Ogrodu Strzeleckiego rozpoczęła się już w roku 1899. Na terenach zajętych dotychczas przez wschodnią część ogrodu zbudowano ulicę Zygmunta Augusta i kamienice między nią a ulicą Rakowicką. Powstałe wówczas dwie parcele budowlane rozgraniczyła nowa ulica Kurkowa. Znaczny fragment ogrodu zajęła rezydencja zamożnej rodziny Mańkowskich z Podola, południową część przeznaczono na kwartał kamienic czynszowych. Wtedy to rozebrano strzelnicę⁶⁶.

Il. 14. Celestat – fragment budynku. Fot. E.UK.

Uszczuplenie posiadłości nie przeszkodziło działalności Towarzystwa. Poza statutowymi uroczystościami jego członkowie uczestniczyli w różnych obchodach, manifestacjach patriotycznych itp.⁶⁷

Największa chyba w dziejach Towarzystwa uroczystość odbyła się w 500. rocznicę zwycięstwa pod Grunwaldem. Dnia 15 lipca roku 1910 bracia kurkowi uczestniczyli w odsłonięciu na placu Matejki pomnika Grunwaldzkiego, a następnego dnia gościli w pałacu Celestatu 500 wybitnych gości, z Ignacym Janem Paderewskim i jego żoną oraz z twórcą pomnika, artystą rzeźbiarzem Antonim Wiwulskim na czele. Z okazji 500-lecia bitwy grunwaldzkiej specjalnie przygotowano również duży akwarelowy obraz, na którym złożyli pamiątkowe podpisy wszyscy obecni na uroczystości goście⁶⁸. Następnie, w roku 1912 (30 czerwca), na Celestacie bawił także ostatni członek rodziny panującej, następca tronu austriackiego, arcyksiążę Karol⁶⁹.

Ostatnie lata przed wybuchem pierwszej wojny światowej były okresem ożywionej działalności organizacji paramilitarnych i niepodległościowych na terenie Galicji. Również Bractwo Kurkowe w miarę swych możliwości włączyło się w pomoc finansową dla drużyn sokolich i organizacji skautów⁷⁰.

Wychodząc naprzeciw istniejącym potrzebom, Towarzystwo podejmowało wiele cennych inicjatyw społecznych, jak chociażby bezpłatne wypożyczenie strzelnicy na cele kursu wychowania fizycznego, wprowadzonego wówczas na Uniwersytecie Jagiellońskim dla młodzieży akademickiej⁷¹.

4. Okres pierwszej wojny światowej

W momencie wybuchu wojny Towarzystwo przekazało swoje lokale na pomieszczenia Legionów: „Od chwili ogłoszenia mobilizacji zakwaterowało się w budynku należącym do Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie przy ulicy Lubicz 16 (na Strzelnicy) oraz w Ogrodzie Strzeleckim wojsko [...]”⁷².

Po wybuchu pierwszej wojny światowej Towarzystwo wielokrotnie wspomagało finansowo legionistów, działało w powołanym 16 sierpnia 1914 roku Naczelnym Komitecie Narodowym oraz wspierało wiele inicjatyw patriotycznych i społecznych, m.in. członkowie Towarzystwa włączali się w zbiórki pieniędzy na mundury dla legionistów, częściowo subsydowali koszty ich utrzymania itd.⁷³

Opuszczoną przez legionistów strzelnicę zajęło wojsko austriackie, kwaterując tam do 29 grudnia 1914 roku. Następnie do 15 czerwca 1915 na strzelnicy i w Ogrodzie Strzeleckim urządzono warsztaty pierwszej c.k. armii, przyczyniając się do powstania dużych zniszczeń. Starania zaś o wyegzekwowanie należności, a później odszkodowań od uciążliwych lokatorów nie przyniosły oczekiwanego skutku; uzyskana ostatecznie rekompensata nie odpowiadała poniesionym przez Towarzystwo stratom⁷⁴.

Już wcześniej bracia kurkowi postarali się o właściwe zabezpieczenie swych zbiorów. Najcenniejsza pamiątka, srebrny kur, oraz inne klejnoty przewiezione zostały 13 września w specjalnych skrzyniach, za pośrednictwem Banku Krajowego, do Wiednia, gdzie zdeponowano je w skarbcu tamtejszej Państwowej Kasy Oszczędności. Do Krakowa, wraz z całym depozytem krakowskiego oddziału Banku Krajowego, pamiątki te wróciły w pierwszej połowie roku 1916. Na strzelnicy, w reprezentacyjnej Sali Strzeleckiej, wisiały na ścianach portrety kolejnych prezesów i gospodarzy Bractwa, a przede wszystkim wizerunki królów kurkowych, od roku 1840

Il. 15. Srebrny kur Bractwa Kurkowego, wybitny przykład rzemiosła artystycznego. Według legendy podarowany Bractwu przez króla Zygmunta Augusta, w rzeczywistości dar Rady Miasta. Jeden z najcenniejszych zabytków Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

poczynając. Obrazy te, wraz z innymi cennymi ruchomościami, ukryto w wynajętym na ten cel 11 grudnia 1914 roku lokalu w kamienicy przy ulicy Gołębiej, a później przewieziono je do pomieszczeń jednego z braci kurkowych, przy ulicy Wiślniej, gdzie pozostały do końca wojny⁷⁵.

Należy dodać, że następnie dzierżawcą ogrodu i strzelnicy stała się misja YMCA (Young Men's Christian Association)⁷⁶. Prawowici właściciele objęli strzelnicę dopiero w 1921 roku⁷⁷.

Pomimo ponoszonych strat i trudnej sytuacji wojennej, Bractwo Kurkowe przez cały czas nie uchylało się od ofiarności, a jego członkowie wykazywali się aktywnością zarówno na froncie, jak i w działalności publicznej. W roku 1916 podjęto uchwałę o przystąpieniu Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego (jako członka wieczystego) do Czerwonego Krzyża. Niewielkie datki przeznaczono również dla Urzędu Opieki Wojennej oraz dla Urzędu Inwalidów Krakowa. Nie brakło też braci kurkowych wśród walczących na froncie. Wielu z nich pozostało w Krakowie, włączając się w działania na rzecz walczących żołnierzy i ofiar wojny. Liczne dokumenty świadczą o kontaktach Towarzystwa z ułanami 2. Pułku Ułanów Legionów Polskich. Wielu braci wzięło także udział

w obronie legionistów internowanych na Węgrzech. Z kręgu Towarzystwa Strzeleckiego wypłynął wniosek, by porozumieć się z władzami wojskowymi w celu powołania do życia komitetu sprowadzenia do kraju zwłok żołnierzy poległych pod Rokitną. Idea ta spotkała się następnie z powszechną akceptacją⁷⁸.

Il. 16. Tablica upamiętniająca królów kurkowych panujących w latach 1919–1939 oraz wieloletniego kapelana Bractwa, ks. prof. Józefa Kaczmarczyka. Fot. A.T.

5. Lata międzywojenne

W latach międzywojennych Towarzystwo Strzeleckie przeżywało okres pomyślnego rozwoju. W tym czasie bracia kurkowi mieli także szczęście do wybitnych gości. Po pierwszej wojnie światowej, w roku 1919, kiedy odbyło się po raz pierwszy po czteroletniej przerwie strzelanie królewskie, zaszczylił je swoją obecnością generał Józef Haller, oddając wówczas honorowy pierwszy strzał⁷⁹.

Il. 17. Umieszczona na pałacyku Bractwa tablica pamiątkowa ku czci generała Józefa Hallera, który w 1919 r. został honorowym bratem kurkowym. Fot. A.T.

W październiku roku 1919 strzelnicę odwiedził Naczelnik Państwa Józef Piłsudski. Cztery lata później bracia podejmowali dwu wybitnych gości – marszałka Francji Ferdynanda Focha, który bawił wtedy w Krakowie i podczas tej wizyty odwiedził także braci (13 maja 1923), oraz prezydenta Stanisława Wojciechowskiego (16 czerwca 1923). Z pobylem Ferdynanda Focha na strzelnicy związana jest zabawna anegdota. Marszałka witał wtedy wiekowy król kurkowy, Wilhelm Fecht, który podtrzymywał w dłoniach zawieszonoego na szyi srebrnego kura. Foch, przyzwyczajony do tradycyjnej polskiej gościnności, uznał, że jest to prezent

prezentacja radia na kryształki. Nieudana, ponieważ tuż przed włączeniem urządzenia pewna piękna pani tak bardzo się nim zainteresowała, że doszło do rozstrojenia odbiornika i nie udało się uzyskać połączenia z Warszawą⁸².

W czerwcu 1936 roku wskrzeszono uroczyste pochody orszaku królewskiego z Celestatu na Rynek Główny w okresie Dni Krakowa⁸³. Trzy lata później, w czerwcu 1939 roku, odbyło się ostatnie przed wybuchem drugiej wojny światowej strzelanie o tytuł króla kurkowego⁸⁴.

6. Okres drugiej wojny światowej

Druga wojna światowa nie oszczędziła Ogrodu Strzeleckiego. Agresja Niemiec hitlerowskich na Polskę we wrześniu roku 1939 i zajęcie Krakowa przez okupanta hitlerowskiego przerwały działalność Towarzystwa. Najcenniejsze pamiątki zostały wcześniej przezornie zakopane na terenie klasztoru Franciszkanów, gdzie szczęśliwie przetrwały okupację. Inne pamiątkowe przedmioty ukryto w mieszkaniach prywatnych członków Bractwa. Okupant zabronił Bractwu wstępu do Celestatu – budynek został zamieniony na pralnię i odwszalnię dla żołnierzy Wehrmachtu. Zgrabiono i zniszczono wyposażenie strzelnicy, meble, serwisy, broń i wiele innych precjozów. W czasie wojny z rąk najeźdźcy poniosło śmierć wielu członków Towarzystwa⁸⁵.

23 lipca roku 1940 generalny gubernator Hans Frank wydał dekret rozwiązujący wszystkie polskie stowarzyszenia kulturalne, wojskowe i charytatywne. Na jego mocy rozwiązane zostało również Towarzystwo Strzeleckie⁸⁶.

7. Okres od zakończenia drugiej wojny światowej do chwili obecnej

Wybuch drugiej wojny światowej na długie lata położył kres działalności krakowskiego Bractwa Kurkowego, także po zakończeniu działań wojennych⁸⁷. W maju roku 1945 zarejestrowano stowarzyszenie braci kurkowych pod nazwą Towarzystwo Strzeleckie – Bractwo Kurkowe, w Krakowie jednak wznowienie normalnej działalności Towarzystwa nie było możliwe z powodu odmowy zwrotu budynku Celestatu i strzelnicy wraz

z ogrodem, które należały do Bractwa. Co prawda 9 grudnia roku 1945 w budynku Celestatu zwołano walne zebranie celem dokonania wyboru Prezydium i Rady Zawiadowczej oraz członków Komisji Kontrolującej, formalnie jednak budynku Bractwu nie zwrócono. Powodem odmowy był nieprzychylny stosunek ówczesnych władz do Towarzystwa⁸⁸. Wkrótce też, 7 marca 1946 roku, Krakowskie Bractwo Kurkowe zostało ponownie zlikwidowane⁸⁹.

W związku z licznymi odwołaniami na krótko uchylono poprzednią decyzję o rozwiązaniu Bractwa, lecz niebawem, 28 czerwca roku 1951, Towarzystwo ponownie zostało rozwiązane⁹⁰. Opróżniony budynek Celestatu w Ogrodzie Strzeleckim władze kwaterunkowe przyznały Klubowi Sportowemu „Kolejarz” (potem Klub Sportowy „Olsza”), a hipotecznie budynek z Ogrodem Strzeleckim został przepisany na Skarb Państwa. Wszystkie pamiątki i przedmioty o wartości zabytkowej przejęło 5 marca roku 1952 Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, dokumenty zaś – Archiwum Wojewódzkie⁹¹.

W tym okresie w bezpośrednim zagrożeniu znalazły się obydwie pomniki znajdujące się w Ogrodzie Strzeleckim, który stał się parkiem publicznym. Jak wspomina ówczesny prezes Towarzystwa, dr Wincenty Bogdanowski:

W czasie epoki stalinizmu otrzymało Towarzystwo polecenie od Zarządu miasta usunięcia z ogrodu pomnika Zygmunta i Jana Sobieskiego. Nie chcąc tego polecenia wykonać, aktem darowizny, przekazaliśmy te dwa pomniki miastu. Celem usunięcia tych pomników był zamiar dobudowania skrzydła budynku, gdzie umieszczono Muzeum im. Lenina na terenach ogrodu, a skrzydło miało się kończyć pomnikiem Stalina⁹².

Po przekazaniu królewskich posągów miastu Magistrat postanowił w roku 1956 do dwóch pomników dodać trzeci – gipsową rzeźbę Lenina i Stalina. Monument ten niedługo jednak stał w Ogrodzie Strzeleckim, gdyż pewnej nocy w październiku 1956 roku w tajemniczy sposób zniknął.

W dniu 8 czerwca roku 1957 Towarzystwo Strzeleckie zostało ponownie reaktywowane i wpisane do rejestru stowarzyszeń jako organizacja posiadająca osobowość prawną. Nawiązując do historycznych tradycji, przyjęto wówczas nazwę, która obowiązuje do dziś – Towarzystwo Strzeleckie „Bractwo

Il. 19. Popiersie Wincentego Bogdanowskiego „Odnawiciela”
(projekt: Czesław Dźwigaj), organizatora pierwszego powojennego
strzelania i wieloletniego prezesa Bractwa. Fot. A.T.

Kurkowe” w Krakowie⁹³. Wówczas też podjęto pierwsze w okresie powojennym działania mające na celu rewindykację majątku ruchomego i nieruchomego Towarzystwa oraz kontynuowanie jego tradycyjnej działalności⁹⁴. W roku 1964 Towarzystwo podjęło kwestię interregnum, które w krakowskim Towarzystwie trwało już zbyt długo. Nie zważając na brak strzelnicy i trudności lokalowe, postanowiono zorganizować pierwsze po wojnie strzelanie o tytuł króla kurkowego. Od tego czasu Towarzystwo odbywało swoje zawody strzeleckie na strzelnicach wojskowych Krakowa. Stopniowo też Towarzystwu udawało się zaznaczać swoją obecność i umacniać pozycję w życiu społeczno-kulturalnym miasta. Nadal jednak cały majątek nieruchomy, w tym m.in. Celestat i Ogród Strzelecki, nie zostały przekazane Towarzystwu. Około roku 1960 park został w znacznym stopniu przekształcony⁹⁵.

Dla Ogródu Strzeleckiego okres lat siedemdziesiątych XX wieku okazał się wyjątkowo trudny. Zburzono wówczas strzelnicę (ok. 1970–1975), zdewastowano część zachodnią parku, a zabytkowy XIX-wieczny budynek Celestatu, oddany wcześniej Klubowi Sportowemu „Olsza”, od dawna nieremontowany, niszczał i popadał w ruinę. Częściowo wykorzystywał

Il. 20. Pomnik Stalina i Lenina (gipsowy), ustawiony czasowo w 1956 r. w Ogrodzie Strzeleckim. Fot. S. Stachowski (źródło: *Encyklopedia Krakowa*, Kraków 2000)

go jedynie wspomniany klub, m.in. jako miejsce ćwiczeń gimnastycznych dzieci i młodzieży. Podobno kolejowi sportowcy również zajmowali od czasu do czasu salę reprezentacyjną Celestatu w celach rozrywkowych, na co dzień jednak najczęściej stała ona pusta. Klub ten w ciągu dwudziestu pięciu lat użytkowania zdołał doprowadzić do kompletnej ruiny pozostała część budynku. Katastrofalny stan zabudowań ogrodu w tym okresie dobrze oddaje następujący cytat:

Mury dawnej siedziby Bractwa pokrywa grzyb, świetnie harmonizujący z rozpadającymi się schodami, walącym się balkonem, rozebranymi piecami i zdewastowaną stolarką. Trudno zresztą opisać wnętrze, skoro prócz brudu, wilgoci i gruzu niczego więcej w tych pomieszczeniach nie ma⁹⁶.

W roku 1975 przeprowadzono prace porządkowe w północnej części ogrodu. Na początku lat osiemdziesiątych z Parku Strzeleckiego został praktycznie skwerek⁹⁷. W tym czasie pełnił on wątpliwą funkcję rekreacyjną:

Il. 21. Widok w kierunku północnej części parku. Fot. E.UK.

Można się o tym przekonać wybierając się tu na spacer. Wiele ławek jest połamanych, bądź przestawionych w gęste krzaki, gdzie odbywają się (szczególnie wieczorem) alkoholowe biesiady. Zainstalowane kiedyś oświetlenie zostało zdewastowane. Trawniki w wielu miejscach przypominają klepisko. Najbardziej zaniedbana jest część ogrodu od strony ul. Bosackiej łącznie z placem zabaw dla dzieci: brudna piaskownica, połamany sprzęt, zaśmiecona wokół trawa. Nieco dalej sterczy rudera dawnego pawilonu z cegły, zamkniętego na zardzewiałą kłódkę. Jak informuje tablica na murze, jest to obiekt treningowy Kolejowego Klubu Sportowego „Olsza”⁹⁸.

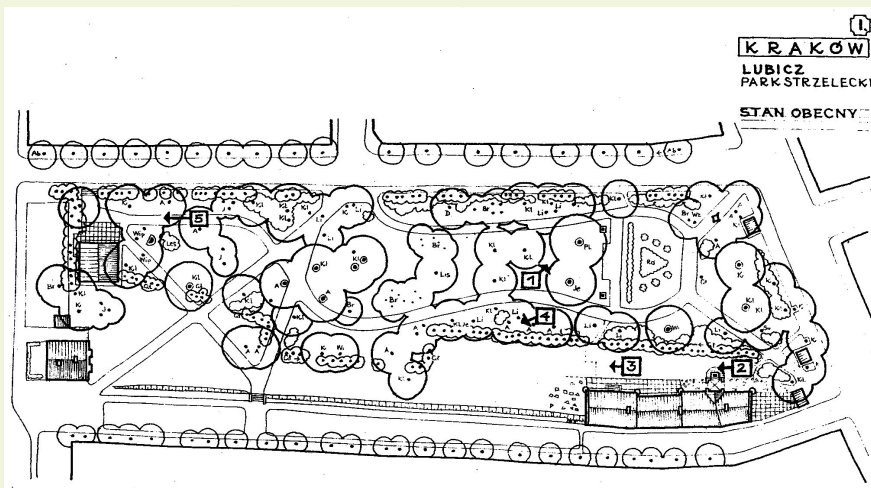
Na skutek uporządkowania w 1975 roku północnej części ogrodu dawne rozplanowanie uległo zatarciu⁹⁹. Z 1976 roku pochodzi opracowanie katalogowe parku, charakteryzujące przekształcenia ostatniego okresu

jako socrealistyczne. Ogród był wówczas pozbawiony ogrodzenia, oprócz odcinków żywopłotu od ulicy Zygmunta Augusta i siatki od ulicy Topolowej. W jego północnej części zbudowano pawilon gastronomiczny z piwem¹⁰⁰. Ówczesny Park Strzelecki został tak opisany przez prof. Bogdanowskiego: „[...] krajobrazowy – kaligraficzny (układ »picturesque«), częściowo dobrze zachowany, częściowo zdewastowany”¹⁰¹. I dalej:

Ogród w obecnym stanie obejmuje zaledwie część pierwotnego założenia. Założony na planie wydłużonego czworoboku z głównym wejściem od ul. Lubicz i przecinającymi go skróta mi pomiędzy dworcem wschodnim a ul. Rakowicką w części północnej zatracił w znacznym stopniu swój dawny charakter miejskiego parku. Układ kompozycyjny: dokonane w ostatnich latach przekształcenia nie liczące się z zabytkowym i historycznym charakterem założenia doprowadziły do rozbicia go na trzy części o różnym charakterze kompozycyjnie niespójne. Układ całości swobodny krajobrazowy z fragmentami o śladach geometryzowanych wnętrz. Ośrodek parku stanowi duże owalne wnętrze z wyraźnie zaznaczonymi układami kwietników, rozmieszczeniem pomników oraz samotników z osiowym układem. Wnętrze ramują ściany ukształtowane na zasadzie smugi od zewnątrz zamkniętych szpalerami głógowymi. W jego obrębie parter trawnikowy w południowej części przechodzący w zgeometryzowany kwietnik, gdzie również swobodny przebieg ścieżek przybiera układ zgeometryzowany z rozbiegającymi się promieniście ku narożnikom parku przejściami. W tejże części odcinek deptaku przy posągach królów. Prócz nich wewnątrz wypełniają dwa samotniki w postaci okazałych drzew oraz jedna grupa. Dopelnienie tego wnętrza (do niedawna przed dosadzeniami dalszy jego ciąg) tworzy kolistę niemal wewnątrz z aneksem od zachodu oraz grupą drzew pośrodku.

Osobną dziś część (do niedawna integralnie związaną z poprzednią) stanowi zdewastowany dziś teren dawnego celestatu. Podstawową jego część ze śladami starannego powiązania z opisaną wyżej główną częścią parku tworzy podłużne czworoboczne wnętrze przed pałacykiem Bractwa Kurkowego. Jego dominantą jest loggia z pomnikiem Oracewicza. Otwiera się ona ku północy na również czworoboczne dziś wnętrze ramowane szpalerami drzew i głógów w miejscu wyburzonej części strzelnicy. Kulisa

Il. 22. Plan Parku Strzeleckiego z 1976 r.
 (źródło: J. Bogdanowski, *Katalog Zabytkowych...*, op. cit., s. 3)

utworzona z samotnika wprowadza do dalszej części tegoż wnętrza, by na koniec przejść w bezkształtne obszerne wnętrze również powstałe w wyniku likwidacji celestatu, zamknięte ozdobną ścianą dawnej tarczy strzelnicy z rzeźbą kura strzeleckiego¹⁰².

Trzecią przyległą do poprzednich część, całkowicie przekształconą na zasadzie przydworcowego zieleńca, przecinają proste ciągi piesze związane ze wzniesionym tu prymitywnym pawilonem piwiarni. Śladem dawnego rozplanowania jest część owalnego wnętrza (będącego dawniej kontynuacją głównego z dwiema grupami i cokołem po pomniku). Nowsze części stanowią placyki¹⁰³ – jeden u zbiegu ścieżek, drugi przed pawilonem. Cały opisany fragment parku zachował ślady ramowania szpalerami głogowymi – jednym z nich, północnym, wydzielona jest niezagospodarowana część parku, będąca zaniedbanym zieleńcem. I dalej pisze prof. Bogdanowski:

Dawny pałacyk Celestatu stanowi zespół trzech budynków (po czwartym wyburzonym rumowisko) podobnej wielkości, neogotyckich z loggią, pomnikiem i wieżyczkami. Całość jednolita stylowo wraz ze ścianą tarczy

z kurem (późniejsza) jednolita stylowo o wybitnych walorach architektonicznych tworzy z płd. częścią ogrodu nierozdzieloną stylową całość. Przeciwnieństwem tego jest obcy parkowi typowy pawilon¹⁰⁴.

Ówczesny skład gatunkowy drzewostanu był bardzo ograniczony, sprowadzał się do większej liczby akacji, brzoź, jesionów, kasztanów, klonów i lip, pojedynczo występujących lip szerokolistnych, wierzb płaczących, wiązów i jabłoni oraz kilku okazów egzotycznych, jak platan i sumak. Spośród starodrzewu wyróżniały się okazy klonów i jesionów oraz wspomniany platan. Krzewy to w szczególności: głogi, tworzące szpalery otaczające park, bzy, śnieguliczki, a także pojedynczo leszczyna¹⁰⁵.

Wstępna analiza stylistyczna i ocena kompozycji wykonana przez prof. Bogdanowskiego brzmiała:

Założenie w swej głównej części stanowi jednolity stylowo zespół. Liczne przekształcenia przyczyniły się do zatarcia jego cech stylowych, tworząc dające się rozróżnić nawarstwienia.

1. Park krajobrazowy kaligraficzny z końca XIX wieku, dobrze czytelną w części głównej oraz obszarze celestatu w pozostałych zatartą.
2. Przekształcenia międzywojenne nie wprowadziły zasadniczych zmian prócz dosadzeń i pewnych przemian we wnętrzach.
3. W stylu socrealizmu przekształcono po 1950 część północną organizując miejsce dla nowego pomnika [Lenina i Stalina – przyp. J.T.]
4. Przekształcenia, a po części dewastacja, która nastąpiła w latach po 1970 częściowo zatarała dawne kompozycje nie wnosząc nowych wartości kompozycyjnych.

W obecnym stanie wypadnie uznać założenie za park krajobrazowy o cechach stylu kaligraficznego z fragmentem socrealistycznym. W sumie w obrębie Krakowa rzadki przykład pierwszego z wymienionych rodzajów, którego wartość podnosi stylowy zespół architektoniczny, wyposażenie

Il. 23. Fragment toru strzelniczego oraz schody w kierunku ul. Bosackiej, obecnie nieistniejące. W tle widoczna kamienica Bractwa z kulochwytem. Fot. A.T.

rzeźbiarskie oraz pomnik przyrody. Należy przypuszczać, iż szczegółowe badania mogą wykazać istnienie kanwy ogrodu romantycznego. Park mimo daleko posuniętego stanu dewastacji stanowi jedną z najcenniejszych kompozycji w mieście¹⁰⁶.

Ważne są też wytyczne konserwatorskie sformułowane w tym okresie przez prof. Bogdanowskiego:

1. Ogółem park zachował w przeważającej mierze swój stylowy charakter mimo daleko posuniętych zniszczeń.
2. Zagrożenia: dalsze zaniedbywanie grozi całkowitym zniszczeniem za-
bytkowego założenia, zwłaszcza jeśli będzie mu towarzyszyć dosadzanie
i przekształcanie w ramach doraźnych akcji porządkowych.

Il. 24. Pałacyk Bractwa Kurkowego, lata 90. XX w. Fot. A.T.

I dalej prof. Bogdanowski określił wytyczne badawcze, ochronne i zabezpieczające, a także dotyczące konserwacji i adaptacji.

Wytyczne badawcze: z uwagi na wartość historyczną, znaczenie dla kultury miasta i klasę zabytkową niezbędnym staje się: wykonanie szczegółowego pomiaru i inwentaryzacji; wykonanie pełnych studiów historycznych i kompozycyjnych; przeprowadzenie badań archeologicznych dla ustalenia rozmieszczenia elementów dawnego celestatu (m.in. wieży widokowej).

Wytyczne ochronne i zabezpieczające: należy utrzymać (do czasu wykonania projektu konserwatorskiego) stan obecny prowadząc tylko zabiegi konserwatorskie w stosunku do drzew, nawierzchni oraz pielęgnacyjne przy kwietnikach; wprowadzić ogrodzenie celem zabezpieczenia przed zadeptywaniem, usunąć pawilon sprzedaży piwa, garaże i budki; przeprowadzić prace konserwatorskie przy budynkach celestatu;

Konserwacja i adaptacja: wykonać projekt konserwatorski założenia oparty o przeprowadzone studia, w ramach prac konserwatorskich rozważyć możliwość rekonstrukcji wieży i odtworzenia (dydaktycznego) strzelnicy, bądź też wyeksponowania śladów po nich; adaptować założenie na cele parku miejskiego eliminując elementy związane z przydworcowym zieleniem; przekazać budynki celestatu zgodnie z historyczną tradycją Bractwu Kurkowemu jako odpowiedzialnemu użytkownikowi; tylko zgodnie z nim wprowadzać i usuwać drzewa i krzewy¹⁰⁷.

Ten niewielki park o dużej wartości zabytkowej, niszczonej w swej historii kilkakrotnie, był zagrożony ostatecznym zdeptaniem i zdewastowaniem z racji swego położenia w rejonie dworca kolejowego. Najbardziej zniszczona była jego północna część.

Obecnie Park Strzelecki został wpisany do rejestru zabytków Krakowa i podlega przepisom o ochronie dóbr kultury. W roku 1985 rozpoczęto jego rewaloryzację¹⁰⁸. Przewidywano wówczas odtworzenie muru od strony ulicy Bosackiej, wyeksponowanie dawnej fosy strzelniczej i ogrodzenie. Park miał być strzeżony i zamykany na noc – po części bowiem to właśnie sąsiedztwo dworca kolejowego i jego bywalców doprowadziło do dewastacji parku¹⁰⁹.

W lutym roku 1988 wyszła uchwała Rady Narodowej m. Krakowa, która rozszerzyła perspektywiczny program ochrony i rewaloryzacji zabytków Krakowa o pięć cennych parków, wśród których znalazł się również Park Strzelecki¹¹⁰. Warto dodać, że dokument ten stał się precedensem, gdyż nigdy dotąd z Funduszu Ochrony Zabytków nie płacono za porządkowanie obiektów zieleni. Jeśli były one konserwowane, to tylko jako łączące się z odnawianym zabytkiem architektury. Park natomiast nie pojawiał się dotychczas samodzielnie w dokumentacji jako przedmiot rewaloryzacji¹¹¹.

Wieloletnie starania braci kurkowych o uzyskanie zgody na przekazanie Celestatu Muzeum Historycznemu Miasta Krakowa, które mogłoby tam zorganizować stałą ekspozycję strzeleckich pamiątek, w roku 1983 zakończyły się sukcesem. Wtedy ostatecznie przyznano budynek Celestatu Muzeum, zezwalając na urządzenie tam stałej wystawy. Jednocześnie rozpoczęły się trwające kilka lat prace remontowo-adaptacyjne obiektu, prowadzone ze środków społecznych.

Zaistniałe w Polsce po 4 czerwca roku 1989 nowe warunki społeczno-polityczne pozwoliły krakowskim braciom kurkowym odzyskać odebrany im majątek. Celestat powrócił do swych prawowitych właścicieli i zgodnie z wolą braci jego przeznaczenie na zorganizowanie oddziału muzealnego poświęconego historii Bractwa Kurkowego nie uległo zmianie. Na mocy porozumienia Towarzystwa Strzeleckiego z Muzeum Historycznym Miasta Krakowa w budynku Celestatu po rewaloryzacji powstało muzeum z wystawą stałą *Z dziejów Krakowskiego Bractwa Kurkowego*¹¹². Kustoszem oddziału została dr Grażyna Lichończak-Nurek, autorka wielu opracowań poświęconych Bractwu Kurkowemu i jego pamiętkom¹¹³.

W kwietniu 1991 roku Bractwo uzyskało od ministra spraw wewnętrznych unieważnienie decyzji o konfiskacie mienia z lat pięćdziesiątych. Jeszcze 20 marca 1991 roku w Ogrodzie Strzeleckim brakowało popiersia Marcina Oracewicza, usytuowanego niegdyś przy neogotyckim pałacyku Bractwa¹¹⁴.

Od 1997 roku na terenie ogrodu działła oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, poświęcony kolekcji krakowskiego Bractwa Kurkowego, gromadząc i opracowując jego pamiętki. Oddział zorganizował także kilka wystaw czasowych w Celestacie, m.in.: *Kontakty Bractwa Kurkowego z Karolem Wojtyłą*, *Bractwo Kurkowe Grodu Bytomskiego* czy zorganizowana w 2018 roku wystawa *Czesław Dźwigaj. Chorał Polski*, przybliżająca twórczość artysty poświęconą tematyce patriotycznej.

W czerwcu 2000 roku Ogród Strzelecki został przekazany przez Bractwo Kurkowe (które jest jego właścicielem) gminie w użyczenie, początkowo na 10 lat. Koszty utrzymania terenu, bieżących napraw i remontów ponosi gmina Kraków. Na terenie parku obowiązuje zakaz śmiecenia, niszczenia roślinności i urządzeń, spożywania alkoholu, hałasowania i używania sprzętu nagłaśniającego bez zgody administratora. Do parku nie można wносить materiałów pirotechnicznych ani wprowadzać psów bez smyczy i kagańca. Zarząd Miasta Krakowa przygotował też regulamin, zgodnie z którym Ogród Strzelecki będzie w sezonie, czyli od 1 kwietnia do 31 października, otwarty od godz. 6 do 22, natomiast od 1 listopada do 31 marca od godz. 6 do 20¹¹⁵. Przebywanie na terenie parku po zamknięciu jest zabronione.

7.1. Aktualny opis parku

Ogród Strzelecki ramują dziś cztery ulice: Lubicz¹¹⁶, Bosacka¹¹⁷, Topolowa¹¹⁸ i Zygmunta Augusta¹¹⁹. Co charakterystyczne, ze wszystkich stron otacza go niemal zwarta zabudowa, prócz krótkiego odcinka przy ulicy Zygmunta Augusta (pałacyk Mańkowskich z ogrodem). Wokół parku (podobnie, jak i na jego terenie w rejonie toru strzelniczego), gdzie tylko można, parkują samochody.

Il. 25. Pomnik Jana Pawła II (projekt: Czesław Dźwigaj). Fot. A.T.

Ogród ten położony jest obecnie w śródmieściu Krakowa, w niedalekim sąsiedztwie głównego dworca kolejowego. Jest on usytuowany na płaskim terenie, z niewielkim uskokiem wzdłuż północnego skraju.

Z okazji podjęcia przez braci kurkowych inicjatywy ustawienia w Ogrodzie Strzeleckim pomnika Jana Pawła II cały park został ogrodzony i uporządkowany. W 2000 roku – jubileuszowym, bracia chcieli uczcić największego z Polaków, następcę św. Piotra na Stolicy Apostolskiej. Powstała wówczas myśl o pomniku, który miał przedstawiać siedzącą postać Ojca Świętego. Inspiracją była wykonana 17 listopada 1999 roku fotografia autorstwa Artura Marięgo¹²⁰. Dnia 13 maja 2000 roku, w dniu Święta Matki Bożej Fatimskiej, nastąpiła uroczystość wmurowania aktu erekcyjnego w Parku Strzeleckim¹²¹. Ostatecznie pomnik został odsłonięty 1 lipca 2000 roku, a na cokole wyryto słowa: **ABYŚCIE STARE TRADYCJE ZWIĄZANE / Z WASZYM BRACTWEM ROZWIJALI / I PRZEKAZYWALI NASTĘPNYM POKOLENIOM. I poniżej: JAN PAWEŁ II, PAPIEŻ / WATYKAN 17 XI 1999.**

Il. 26. Bracia kurkowi w uroczystych strojach pod pomnikiem Jana Pawła II, za panowania króla kurkowego Stanisława Dyrdy „Unijnego”. Fot. M.S.

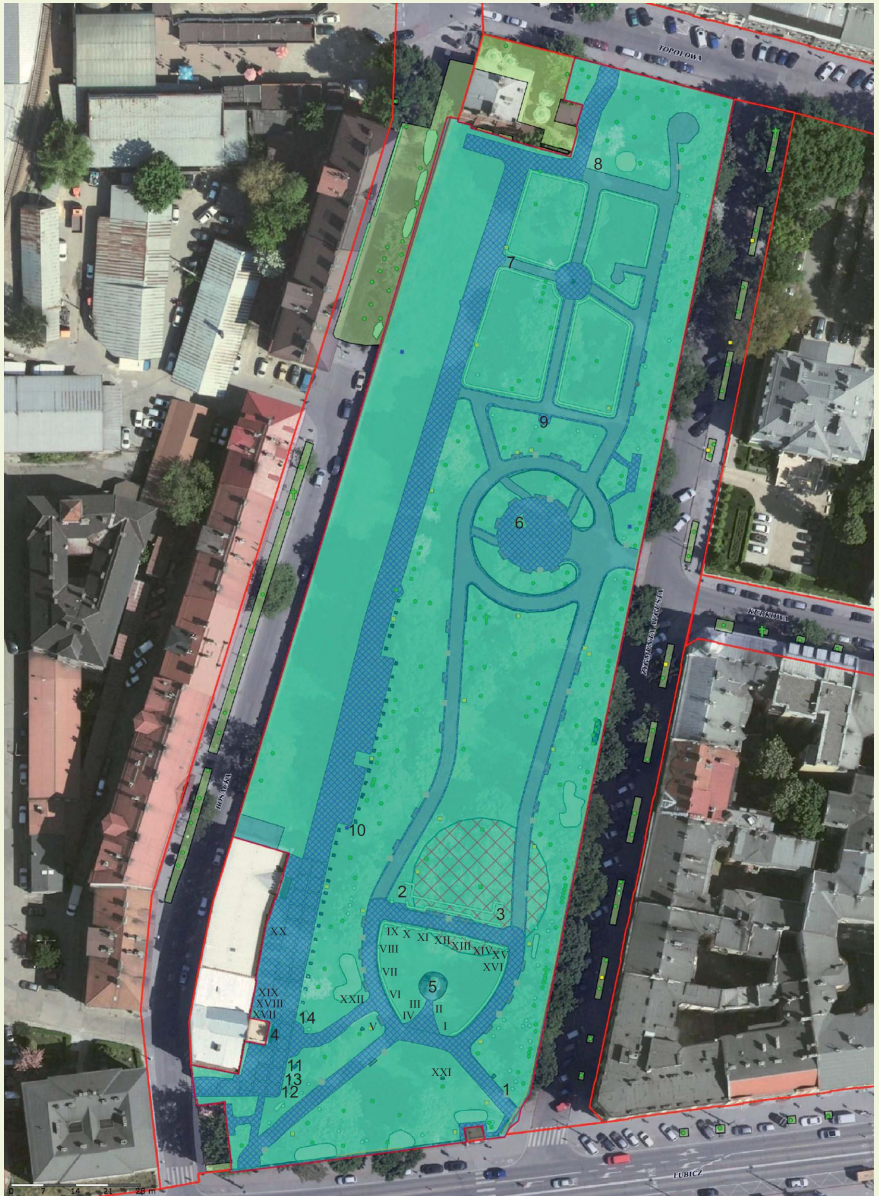

Wykaz pomników w Parku Strzeleckim

1. Józef Louis, król kurkowy, który zakupił na rzecz Bractwa w 1837 Ogród Steinkellerowski na Wesolej
2. Jan III Sobieski, król Polski
3. Zygmunt August, król Polski
4. Marcin Oracewicz, mieszczanin
5. Jan Paweł II, papież
6. Ignacy Paderewski, artysta, malarz, mąż stanu
7. 600 lat zwycięstwa Bitwy pod Grunwaldem
8. Memoria gratum facit w 333. rocznicę Wiktorii Wiedeńskiej
9. Obelisk upamiętniający 750 lat Bractwa Kurkowego
10. 50-lecie odnowienia Bractwa Kurkowego
11. Popiersie Wincentego Bogdanowskiego „Odnowiciela”
12. Księga upamiętniająca królów kurkowych w latach 1964–1999
13. Księga upamiętniająca królów kurkowych w latach 1834–1914
14. Księga królów kurkowych Drugiej Rzeczypospolitej 1919–1939

Wykaz tablic pamiątkowych w Parku Strzeleckim

- I. 10-lecie wzniesienia pomnika Jana Pawła II
- II. Kanonizacja Jana XXIII oraz Jana Pawła II
- III. Beatyfikacja Jana Pawła II w Watykanie
- IV. 25-lecie pontyfikatu Jana Pawła II
- V. Tantum Scimus Quantum Memoria Tenemus – platan
- VI. Wspomnienie spotkania z Janem Pawłem II na Skalce
- VII. Wzniesienia pierwszego w Rzymie pomnika Jana Pawła II
- VIII. Habemus Papam i pamięć o śmierci Jana Pawła II
- IX. Spizowe drzewi do Sanktuarium Tabgha (Izrael)
- X. Pomnik upamiętniający Jana Pawła II na Skalce
- XI. Pomnik upamiętniający patrona polskiej szkoły w Wilnie
- XII. Pomnik w Izdebniku z okazji 30. rocznicy wyboru na Stolicę Piotrową Jana Pawła II
- XIII. Poświęcenie ołtarza w Sanktuarium Jasnogórskiej Matki Miłosierdzia w Penrose Park (Australia)
- XIV. Poświęcenie kaplicy Matki Bożej Kalwaryjskiej w Praszce
- XV. Poświęcenie figury Jana Pawła II w Libertowie
- XVI. Wydanie pamiątkowego albumu
- XVII. Upamiętnienie marszałka Józefa Piłsudskiego
- XVIII. Upamiętnienie generała Józefa Hallera
- XIX. In Memoriam Królom Kurkowym
- XX. Upamiętnienie braci kurkowych, którzy zginęli w katastrofie smoleńskiej
- XXI. Dąb Trzeciego Tysiąclecia
- XXII. 90. urodziny kapelana Bractwa ks. Jerzego Bryły

Il. 27. Współczesny plan parku z naniesionymi pomnikami i innymi elementami rzeźbiarskimi (źródło: Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie, 2015)

Po uporządkowaniu parku bracia kurkowi podjęli akcję umieszczania wielu elementów rzeźbiarskich informujących o dziejach Bractwa, częstych kontaktach z Ojcem Świętym Janem Pawłem II, a także upamiętniających ważne dla Polski postaci i wydarzenia.

W czerwcu 2007 roku w parku stanął pomnik-obelisk upamiętniający 750-lecie Bractwa Kurkowego (projekt: Czesław Dźwigaj) z inskrypcją: PRO MEMORIA JUBILEUSZU / 750 LAT / KRAKOWSKIEGO BRAC-TWA KURKOWEGO / 1257–2007. Obelisk ma formę ostrosłupa podtrzymywanego przez cztery postaci. Z prawej strony u góry umieszczono napis: 750 LAT.

Il. 28. Obelisk upamiętniający 750-lecie Bractwa Kurkowego (projekt: Czesław Dźwigaj). Fot. A.T.

Następnie 1 lipca 2010 roku miało miejsce odsłonięcie tablicy z okazji 10-lecia wzniesienia pomnika Ojca Świętego w Parku Strzeleckim – fundatorem był król kurkowy Jerzy Turbasa wraz z małżonką Dorotą. Z tej okazji bracia kurkowi własnym sumptem wydali książkę pt. *Abyście stare tradycje...* (*Pomnik Jana Pawła II w Parku Strzeleckim*) autorstwa Jerzego Turbasy. Na ufundowanej tablicy pamiątkowej znajduje się herb papieski Jana Pawła II, a poniżej tekst:

UMIŁOWANEMU OJCU ŚWIĘTEMU / JANOWI PAWŁOWI II / BRATU
HONOROWEMU / POSTAWIONO TEN POMNIK W ROKU JUBILEUSZO-
WYM 2000 / CZCZĄC PAMIĘĆ NAJWIĘKSZEGO Z RODU POLAKÓW /
KTÓRY WSKAZAŁ NASZEMU BRACTWU / CELE W III TYSIĄCLECIU /
ODSŁONIĘCIA DOKONAŁ 1 LIPCA A.D. 2000 / PREZYDENT STOŁECZ-
NEGO KRÓLEWSKIEGO M. KRAKOWA / PROF. ANDRZEJ GOŁAŚ /
POMNIK POŚWIĘCIŁ / KS. KARDYNAŁ FRANCISZEK MACHARSKI /
DZIEŁO TO POWSTAŁO Z POTRZEBY SERCA / KRAKOWSKICH BRA-
CI KURKOWYCH I MIESZKAŃCÓW KRAKOWA / KTÓRYCH HOJNOŚĆ
UMOŻLIWIŁA JEGO REALIZACJĘ / IMPULSEM BYŁY SŁOWA OJCA
ŚWIĘTEGO / WYPOWIEDZIANE 17 XI 1999 NA PLACU ŚW. PIOTRA /
WYKUTO JE NA COKOLE / TABLICĘ UFUNDOWALI DOROTA I JERZY
TURBASA / 1 VII 2010 (zob. il. 27, obiekt I).

W części centralnej parku w roku 2010 odsłonięty został pomnik Ignacego Jana Paderewskiego¹²² – artysty, malarza, męża stanu (projekt i wykonanie: Czesław Dźwigaj). Pomnik ten jest trwałym znakiem więzi Ignacego Paderewskiego z Krakowem i krakowskim Bractwem Kurkowym¹²³. Na monumencie umieszczono napis: IGNACY, JAN PADEREWSKI / ARTYSTA – MAŻ STANU / 1860–1941. Na odwrocie pomnika napis:

WYBITNEMU PATRIOCIE, SYNOWI NARODU POLSKIEGO / HONORO-
WEMU BRATU KURKOWEMU K. B. K. / IGNACEMU JANOWI PADE-
REWSKIEMU / W 150 ROCZNICĘ URODZIN I 100 LECIE FUNDACJI /
MONUMENTU GRUNWALDZKIEGO W KRAKOWIE / Z WDZIĘCZNO-
ŚCI ZA TO CO DLA POLSKI UCZYNIŁ / 17 VII A.D. 2010 / W 600 LECIE
ZWYCIĘSKIEJ BITWY / POD GRUNWALDEM / POMNIK UFUNDOWAŁ

MARSZAŁEK / KRAKOWSKIEGO BRACCTWA KURKOWEGO / A.D. 2010
/ JÓZEF HOJDA / ODSŁONIŁ PREZYDENT STOŁ. KRÓL. M. KRAKOWA
/ PROF. JACEK MAJCHROWSKI / STARSZY BRACCTWA / LESZEK GOŁ-
DA / POŚWIĘCENIA DOKONALI / KAPELAN KBK KS. INF. JERZY BRY-
ŁA / KS. PRAŁ. STEFAN MISINIEC / KS. OP. TADEUSZ NOSEK / KS. JÓ-
ZEF SOWA / PROJEKT I REALIZACJA / PROF. CZESŁAW DŹWIGAJ

Z drugiej zaś strony znajduje się inskrypcja:

IGNACY JAN PADEREWSKI / WYBITNY PIANISTA I KOMPOZYTOR
/ WIELKI PATRIOTA I MĄŻ STANU / OBYWATEL ŚWIATA / UHONO-
ROWANY DOKTORATAMI HONORIS CAUSA UNIWERSYTETÓW: /
LWOWSKIEGO (1912) / YALE, NOWY JORK (1917) / JAGIELLOŃSKIE-
GO (1919), / OXFORDU (1920), COLUMBII, NOWY JORK (1922), / PO-
ŁUDNIOWEJ KALIFORNI, LOS ANGELES (1923), / POZNAŃSKIEGO
(1924), GLASGOW / (1925), CAMBRIDGE (1926), / WARSZAWSKIEGO
(1926), LOZAŃSKIEGO (1932), NOWOJORSKIEGO (1933) / ODZNA-
CZONY / WIELKĄ WSTĘGĄ ORDERU ORŁA BIAŁEGO, / WIELKĄ
WSTĘGĄ ORDERU POLONIA RESTITUTA / WIELKIM KRZYŻEM OR-
DERU IMPERIUM / BRYTYJSKIEGO I TYTUŁEM SIR, / KOMANDO-
RIĄ Z KRZYŻAMI I SREBRNYM KRZYŻEM / LEGII HONOROWEJ, /
WIELKĄ WSTĘGĄ ORDERU LEOPOLDA (BELGIA), / WIELKĄ WSTĘ-
GĄ ORDERU SAINTS MAURICE E LAZARUS (WŁOCHY), / ORDEREM
KORONY RUMUŃSKIEJ „PRIN NOI IN SINE”, / KRZYŻEM ORDERU
SASKIEGO „ALBERTUS AMIMOSUS”, / KRZYŻEM i WSTĘGĄ ORDERU
„VIRTUTI ET MERITO” (HISZPANIA), / KRZYŻEM ORDERU KORO-
NY LOMBARDII, / ORDEREM VIRTUTI MILITARI (POŚMIERTNIE).
/ CZŁONEK AMERYKAŃSKIEJ AKADEMII LITERATURY I SZTUKI
(1931), OBDAROWANY LICZNYMI HONOROWYMI OBYWATELSTWA-
MI MIAST, / MEDALAMI, NAGRODAMI TOWARZYSTW I INSTYTUCJI
(zob. il. 27, obiekt 6).

Podczas uroczystości odsłonięcia pomnika zacni goście otrzymali pa-
miątkowy medal i album ilustrujący kolejny przykład wkładu krakow-
skiego Bractwa Kurkowego – poprzez pamięć historii, pielęgnującej to,

Il. 29. Pomnik Ignacego Paderewskiego (projekt: Czesław Dźwigaj). Fot. A.T.

co w nas wielkie i szlachetne, piękne i dobre – w budowanie przyszłości. Warto dodać, gdyż mało kto o tym pamięta, że Paderewski skomponował też utwór *Hej, Orle Biały!*

Nieopodal monumentu, także w 2010 roku, umieszczono kompozycję przypominającą bramę lub drzwi, zatytułowaną *Bitwa pod Grunwaldem*. Na progu znajduje się napis: „15 lipiec 1410”. Kompozycja przedstawia króla Władysława Jagiełłę w czasie walki z Krzyżakami. Z drugiej strony „futriny” wyrzeźbiono sylwetki ludzi i dwa krzyże. Realizacja ta została wykonana według projektu Czesława Dźwigaja.

Z kolei przy wyjściu z Parku Strzeleckiego od strony ulicy Topolowej znajduje się kompozycja rzeźbiarska poświęcona odsieczy wiedeńskiej, odsłonięta 11 listopada 2016 roku. Odlany z brązu pomnik przedstawia wjazd Jana III Sobieskiego do Wiednia. U góry umieszczono królewski herb Sobieskiego i napis: MEMORIA GRATUM / FACIT / W 333 ROCZNICĘ WIKTORII WIEDEŃSKIEJ / KRÓLOWI POLSKI / JANO- WI III SOBIESKIEMU / KRAKOWSKIE BRACCTWO KURKOWE / A.D. 2016. Z prawej strony znajduje się wyobrażenie kura (zob. il. 27, obiekt 8).

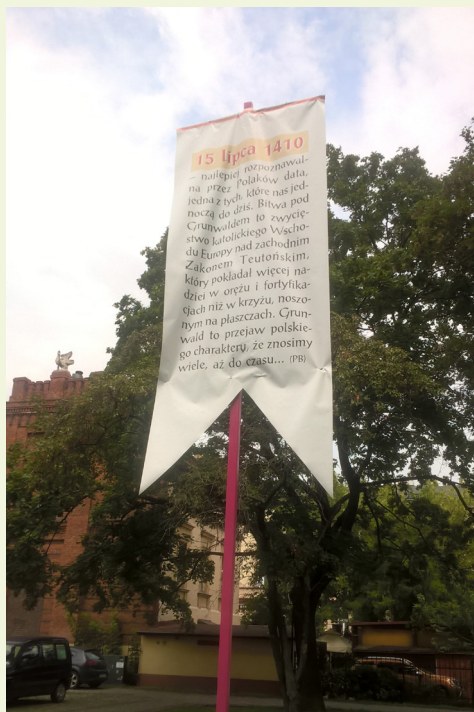
Il. 30. Kompozycja rzeźbiarska upamiętniająca bitwę pod Grunwaldem (projekt: Czesław Dźwigaj). Fot. A.T.

Ciekawą inicjatywą braci kurkowych, podjętą wspólnie z Muzeum Historycznym Miasta Krakowa z okazji 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, było czasowe wprowadzenie tzw. chorągwi, proporców mających informować o ważnych dla ojczyzny wydarzeniach. Na wysokich różowych masztach umieszczono daty z krótkimi opisami. Były to m.in.:

12 IX 1683 – odsiecz wiedeńska to symbol bezapelacyjnego zwycięstwa najbardziej polskiego króla Jana III Sobieskiego na czele najbardziej polskiej jazdy, husarii. Poza tym już wszystko jest wątpliwe: czy odwdzięczono się nam godziwie, czy słusznie biliśmy Turków, czy w ogóle nie należało jeszcze nieco z pomocą Cesarstwu poczekać... W tym roku, po 335 latach, po wielu staraniach stanie na Kahlenbergu pomnik króla Jana, który uratował kulturę europejską, wywodzącą się z basenu Morza Śródziemnego... (PB).

15 lipca 1410 – najlepiej rozpoznawalna przez Polaków data, jedna z tych, które nas jednoczą do dziś. Bitwa pod Grunwaldem to zwycięstwo katolickiego Wschodu Europy nad zachodnim Zakonem Teutońskim, który pokładał więcej nadziei w orężu i fortyfikacjach niż w krzyżu, noszonym na płaszczach. Grunwald to przejaw polskiego charakteru, że znosimy wiele, ale do czasu... (PB).

1989 – jesień narodów. Po wojnie światowej polscy żołnierze niezłomni najdłużej ze wszystkich państw zależnych od ZSRR stawiali opór komunizmowi. Przez kilkadziesiąt powojennych lat w różnych państwach wybuchwały próby uniezależnienia się od Moskwy, ale znów od Polski zaczął się masowy ruch „Solidarności”, obudzonej przez Jan Pawła II i głoszącej, jak śpiewał Jacek Kaczmarski, by „runął mur...” To dzięki nam, Polakom, obalono komunizm. Ale akurat zburzony w 1990 mur berliński przywalił światową pamięć o polskich zasługach... (PB)

Il. 31. Jedna z chorągwi umieszczona w Parku Strzeleckim, upamiętniająca bitwę pod Grunwaldem. Fot. A.T.

15 VIII 1920 – cud nad Wisłą. Jedni podziwiają w tej bitwie zdolności wodza Józefa Piłsudskiego. Inni przypisują zwycięstwo tylko nadprzyrodzonej interwencji. Jeszcze inni wskazują ambicje Stalina... (PB)¹²⁴.

Zamieszczanie informacji i objaśnień na chorągwiach łączy się z podjętą wspólnie z Muzeum Historycznym Miasta Krakowa oddział Celestat inicjatywą opracowania programu edukacyjnego. Celem jest dbałość o historię, znajomość ważnych przełomowych wydarzeń historycznych, a także zachęcenie do obejrzenia wystawy w Celestacie (jako jednej z poświęconych obronności miasta, obok Barbakanu, murów obronnych itd.). Na bocznej ścianie Celestatu, od strony wjazdu do parku znajduje się tablica informująca o szlaku obronności miasta. Przywołuje ten temat „Dziennik Bractwa Kurkowego”, dodatek do „Dziennika Polskiego”:

Jesteśmy świadkami zmiany charakteru parku Strzeleckiego oraz samego Celestatu, które w przyszłości mają stać się ważnym elementem historycznej, miejskiej trasy obronności. Nie jest prawdą, że plan parku, znany nam w obecnym kształcie, ma charakteru historyczny. Nawet niewielu braci ma świadomość, że mamy tu do czynienia z układem z początku lat dziewięćdziesiątych minionego stulecia, który ukształtował się po odzyskaniu historycznej siedziby Bractwa¹²⁵.

Dzisiaj przestrzeń ta wymaga uporządkowania i dostosowania do współczesnych potrzeb miasta, oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa i Bractwa Kurkowego, gdyż Park Strzelecki nadal pełni funkcję ogrodu reprezentacyjnego Bractwa.

W parku znajdują się obiekty o wartości historycznej, zabytkowej i do nich należy budynek Celestatu (poddawany zabiegom konserwatorskim, modernizacyjnym i remontowym)¹²⁶ wraz z małym budynkiem narożnym u zbiegu ulic Bosackiej i Topolowej (z początku XX wieku) oraz dwa zachowane pomniki: króla Zygmunta Augusta (za którego panowania Bractwu Kurkowemu według legendy król podarował kura – wysokiej

klasy przedmiot rzemiosła artystycznego, wykonany ze srebra, a samo Bractwo uzyskało od Rady Miejskiej duże przywileje) oraz pomnik króla Jana III Sobieskiego, kiedy to z końcem XIX wieku bracia kurkowi zorganizowali uroczyste obchody 200-lecia odsieczy wiedeńskiej, fundując i ustawiając pomnik wodza w swoim ogrodzie. Zachowały się, choć w bardzo fragmentarycznym zakresie, historyczne układy parku (wokół pomników królów i w pobliżu Celestatu).

Zgodnie z koncepcją, którą realizuje Bractwo Kurkowe i Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, część Parku Strzeleckiego położona najbliżej ulicy Lubicz jest związana z postacią Ojca Świętego Jana Pawła II, honorowego brata kurkowego. „Centralnym punktem tej części jest pomnik Papieża oraz otaczające go postumenty, które upamiętniają wydarzenia w Bractwie związane bezpośrednio z pontyfikatem Ojca Świętego”¹²⁷. Druga część, nazwana bracką Drogą Królewską, „gdzie brakuje jeszcze jednego elementu upamiętnienia królów kurkowych, którzy panowali w okresie I Rzeczypospolitej (istnieje spis, ale nie jest on kompletny, dotyczący okresu od XVII do końca XVIII wieku)”¹²⁸.

Część trzecia obejmuje środek parku i będzie miała charakter wystawy poświęconej obronności miast, będzie też stanowić uzupełnienie ekspozycji w przestrzeni wewnątrz Celestatu. Część ta „ma zapraszać do odwiedzenia wystawy prezentującej dorobek Bractwa Kurkowego oraz jego rolę w życiu Krakowa w czasie prawie siedmiu wieków. Narracja ekspozycji będzie opowiadać historię, która jest unikatem w skali światowej, przy użyciu współczesnych środków”¹²⁹. Warto podkreślić, że dzięki rozbudowie dworca kolejowego, Galerii Krakowskiej i całego centrum komunikacyjnego oddział Celestat Muzeum Historycznego Miasta Krakowa znalazł się na jednym z głównych szlaków, bardzo uczęszczanych i popularnych nie tylko wśród okolicznych mieszkańców, ale też podróżnych i turystów.

Część czwarta, „sąsiadująca z ul. Topolową upamiętniała będzie wielkie polskie zwycięstwa, wydarzenia, którymi Polacy wpisali się na trwałe w historię powszechną. Zwycięstwa te, dzięki którym Europa zachowała swoją tożsamość i kulturę wyrosłą z basenu Morza Śródziemnego”¹³⁰.

Park Strzelecki przy ulicy Lubicz w obecnym stanie obejmuje zaledwie część pierwotnego założenia, a składa się ono z pałacyku Bractwa (neogotyck romantyczny, z połowy XIX wieku, wzniesiony przez Tomasza

Majewskiego, przy współpracy Franciszka Marii Lanciego, rozbudowywany 1874 roku przez Adama Nowickiego, który stworzył m.in. neogotycką Salę Strzelecką, mieszczącą galerię portretów królów kurkowych), budynku mieszkalnego z tarczą strzelnicy (z początku XX wieku; obecnie mieści się tu siedziba Bractwa Kurkowego i restauracja Pod Srebrnym Kurem); łąki po dawnej strzelnicy oraz samego ogrodzonego parku.

Ogród Strzelecki przy ulicy Lubicz dziś zajmuje powierzchnię 1,5 ha¹³¹. Założony został na planie wydłużonego czworoboku, z głównym wejściem od ulicy Lubicz. Obecnie do parku prowadzą cztery wejścia, po jednym od każdej z przylegających doń ulic, i jeden wjazd.

Cały park został ogrodzony niewysokim murkiem ceglany, a od strony ulicy Bosackiej (pozostałości toru strzelniczego) – wysokim murem. Obecnie Park Strzelecki nie ma prawie żadnych walorów widokowych. Jego wartość podnoszą zgromadzona w Celestacie kolekcja Bractwa Kurkowego Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie oraz zespół pomników, popiersi, rzeźb parkowych, tablic i kamieni pamiątkowych. Dużą wartość dendrologiczną ma zachowany na terenie parku, w pobliżu pomników królów, pomnik przyrody – platan klonolistny.

W najbliższym otoczeniu parku: od strony ulicy Zygmunta Augusta, na odcinku od ulicy Topolowej do ulicy Kurkowej znajduje się pałac Mańkowskich¹³² (obecnie siedziba Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie). Na odcinku od ulicy Kurkowej¹³³ do ulicy Lubicz przylegająca do parku zabudowa to dwu- i trzypiętrowe kamienice o tradycyjnych formach z końca XIX wieku (charakterystyczne są tu ozdobne balkony, wykusze, narożne budynki przykryte kopułami, girlandy z winogronami jako dekoracja fasady itd.).

Od strony ulicy Lubicz najciekawszy widok to perspektywa ulicy Strzeleckiej z widokiem na budynek do obciążu piwa oraz budynki portierni, powstałe w 1904 roku. W jego skład wchodziły także budynki spedycji, chłodni, składu beczek i umywalni. Budową tą, prowadzoną staraniem nowego właściciela, Jana Albina Grötza-Okocimskiego, kierował budowniczy Władysław Grabowski. Po modernizacji w 2014 roku obiekt ten otrzymał Nagrodę Województwa Małopolskiego im. Stanisława Witkiewicza w konkursie „Kraków mój dom” za kreatywną rewitalizację zdegradowanego obszaru i stworzenie atrakcyjnej i wielofunkcyjnej przestrzeni miejskiej.

Po prawej stronie od wejścia z ulicy Topolowej znajduje się łąka po tozrze strzelniczym. Po tej samej stronie stoi odnowiony w ostatnich latach budynek z kurem w ścianie od strony parku, mieszczący dziś siedzibę Bractwa Kurkowego Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie i restaurację Pod Srebrnym Kurem (Topolowa 3)¹³⁴. Wejście do wspomnianego obiektu, wyposażonego w letni ogródek kawiarniany, jest od strony ulicy Topolowej.

Nieopodal, idąc w kierunku ulicy Lubicz, u zbiegu alejek umieszczono zegar słoneczny wykonany w formie stolika z marmuru. Można na nim obserwować ruch słońca, w zależności od pory dnia i roku.

Układ kompozycyjny parku poprzez dokonane w ostatnich latach przekształcenia nieuwzględniające zabytkowego i historycznego charakteru założenia jest dziś mało czytelny, pierwotne wnętrza parkowe uległy zatarciu, pozostając w szcążkowej formie.

7.2. Drzewostan parku¹³⁵

Zielenią parkową zajmuje się Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie. Obecnie na terenie parku znajduje się 189 drzew i 48 krzewów pojedynczych, a także 10 grup krzewów i 18 sztuk w żywopłotach. Umieszczono tu również 51 rzeźb i 3 tablice informacyjne.

Pod względem składu gatunkowego w parku występują takie gatunki drzew, jak: grab pospolity (*Carpinus betulus*, 47 szt.), głóg pośredni (*Crataegus xmedia*, 32 szt.), klon zwyczajny (*Acer platanoides*, 25 szt.), brzoza brodawkowata (*Betula pendula*, 15 szt.), sosna czarna (*Pinus nigra*, 10 szt.), klon jawor (*Acer pseudoplatanus*, 9 szt.), klon srebrzysty (*Acer saccharinum*, 8 szt.), robinia akacjowa (*Robinia pseudoacacia*, 7 szt.), lipa holenderska (*Tilia xeuropaea*, 6 szt.), lipa szerokolistna (*Tilia Platyphyllos*, 4 szt.), kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum*, 3 szt.), śliwa wiśniowa (*Prunus cerasifera*, 3 szt.), wiąz szypułkowy (*Ulmus laevis*, 3 szt.), klon jawor *Atropurpureum* (*Acer pseudoplatanus Atropurpureum*, 2 szt.), bożodrzew gruczołowaty (*Ailanthus altissima*, 2 szt.), głóg pośredni *Paul's Scarlet* (*Crataegus xmedia Paul's Scarlet*, 2 szt.), platan klonolistny (*Platanus xhispanica*, 2 szt.), dąb szypułkowy (*Quercus robur*, 2 szt.), klon jesionolistny (*Acer negundo*,

1 szt.), kasztanowiec czerwony (*Aesculus xcarnea*, 1 szt.), jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*, 1 szt.), świerk kłujący *Glauca* (*Picea pungens Glauca*), grusza pospolita (*Pyrus communis*, 1 szt.), dąb czerwony (*Quercus rubra*, 1 szt.), wiąz górski (*Ulmus glabra*, 1 szt.).

Spśród krzewów są: *Taxus baccata Repandens* (12 szt.), *Philadelphus coronarius* (12 szt.), *Sambucus nigra* (3 szt.), *Corylus avellana* (3 szt.), *Cornus mas* (3 szt.), *Taxus baccata* (3 szt.), *Thuja occidentalis* (2 szt.), *Philadelphus sp.* (2 szt.), *Corylus avellana 'Fuscorubra'* (1 szt.), *Spiraea xvanhouttei* (1 szt.), *Euonymus europaeus* (1 szt.), *Berberis thunbergii 'Atropurpurea'* (1 szt.), *Symphoricarpos albus* (1 szt.), *Physocarpus opulifolius* (1 szt.), *Juniperus procumbens* (1 szt.), *Caragana arborescens* (1 szt.).

Grupy krzewów tworzą: tawuła van Houtte'a (3 szt.), jaśminowiec wonny (2 szt.), jaśminowiec wonny (3 szt.), jaśminiowiec wonny (3 szt.), tawuła van Houtte'a (1 szt.), dereń jadalny (2 szt.), dereń biały 'Elegantissima' (1 szt.), forsycja pośrednia (1 szt.), jaśminowiec wonny (3 szt.), grab pospolity (6 szt.), dereń jadalny, śnieguliczka biała (2 szt.), śnieguliczka biała (2 szt.), bożodrzew gruczołowaty (1 szt.), śnieguliczka biała (2 szt.), cis pospolity 'Repandens' (3 szt.).

W skład żywopłotów wchodzi: *Berberis thunbergii 'Atropurpurea'* (11 szt.), *Cotoneaster lucidus* (6 szt.), *Caprinus betulus* (1 szt.).

Jak wspomniano, na terenie Ogrodu Strzeleckiego znajduje się pomnik przyrody – platan klonolistny. W ostatnim czasie bracia dosadzają też pamiątkowe drzewa. W 2000 roku na trawniku przylegającym do ulicy Lubicz, naprzeciwko pomników posadzono dąb, opatrując go tabliczką: DĄB / TRZECIEGO TYSIĄCLECIA / KRAKOWSKIE / BRACTWO KURKOWE / A.D. 2000 (zob. il. 27, obiekt XXI); w dniu śmierci papieża Jana Pawła II zasadzono platan, opatrując go kamienną tabliczką z napisem: TANTUM SCIMUS / QUANTUM MEMORIA TENEMUS / PLATAN ZASADZONY / PRZEZ KBK W DNIU ŚMIERCI / JANA PAWŁA II / 2 IV 2005 R.P. (zob. il. 27, obiekt V)¹³⁶. Inny platan nosi tabliczkę: PLATAN POSADZONY W MAJU 2018 R. W 90. ROCZNICĘ URODZIN KAPELANA BRACTWA – KS. INF. JERZEGO BRYŁY (zob. il. 27, obiekt XXII).

Il. 32. Fragment kompozycji rzeźbiarskiej przedstawiający króla Władysława Jagiełłę podczas bitwy pod Grunwaldem. Fot. A.T.

7.3. Architektura, pomniki, rzeźby i tablice pamiątkowe

Teren dawnego Celestatu jest integralnie związany z parkiem. Zasadnicza jego część – ze śladami starannego powiązania z główną częścią ogrodu – tworzy podłużne, czworoboczne wnętrze przed pałacykiem Bractwa Kurkowego. Jego dominantę stanowi loggia z pomnikiem Marcina Oracewicza, otwierająca się ku północy na – dziś również czworoboczne – wnętrze, zamknięte ozdobną ścianą dawnej tarczy strzelniczej z rzeźbą kura strzeleckiego. W parku przy wejściu od strony ulicy Bosackiej umieszczono tablicę trasy obronności miasta, do której oprócz Celestatu należą Barbakan i mury obronne. Są to oddziały Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (od 2019 roku Muzeum Krakowa), w których można zapoznać się z zabytkami architektury *militaris* dawnego Krakowa.

Celestat jest najcenniejszym obiektem zabytkowym zachowanym w parku. Na jego przedniej elewacji umieszczono cztery tablice pamięci. Pod popiersiem Marcina Oracewicza umieszczono tablicę: BRAT

Il. 33. Tablica upamiętniająca zasadzenie platanu przez krakowskie Bractwo Kurkowe w dniu śmierci Jana Pawła II. Fot. A.T.

Il. 34. Popiersie Marcina Oracewicza, bohaterskiego mieszczanina, który w czasie konfederacji barskiej guzem od żupana zastrzelił dowódcę rosyjskich wojsk. Fot. A.T.

KURKOWY / MARCIN / ORACEWICZ / PASAMONIK / OBROŃCA
KRAKOWA / W CZASIE / KONFEDERACJI BARSKIEJ / 22 CZERW-
CA 1768 ROKU / GDY ZABRAKŁO MU KUL / GUZEM OD ŻUPANA
/ ZABIŁ DOWÓDCĘ / WOJSK ROSYJSKICH / KTÓRE ODSTĄPIŁY /
OD OBLĘŻENIA MIASTA. Poniżej znajduje się data 17 IV 2004, napis
KRAKOWSKIE / BRACTWO KURKOWE oraz wyobrażenie (zob. il. 27,
obiekt 4).

Na ścianie po prawej stronie od wejścia do Celestatu umieszczono
cztery tablice pamiątkowe. Są to kolejno:

1. Tablica z popiersiem marszałka Józefa Piłsudskiego i napisem:
NACZELNIK PAŃSTWA / JÓZEF PIŁSUDSKI / PIERWSZY
MARSZAŁEK POLSKI / PO HISTORYCZNYM ŚWIĘCIE / ZJED-
NOCZENIA ARMII / NA KRAKOWSKIM RYNKU / DNIA 20 X
1919 ROKU / BYŁ PODJĘTY PRZEZ / KRAKOWSKIE BRAC-
TWO KURKOWE / W CELESTACIE / PO RAZ DRUGI GOŚCIŁ
W TYM BUDYNKU / 28 IV 1921 ROKU / W 90 ROCZNICĘ TEGO
WYDARZENIA / TABLICĘ ODSŁONIŁ BRAT PROFESOR JA-
CEK MAJCHROWSKI / PREZYDENT STOŁ. KRÓL. M. KRAKO-
WA / KRAKÓW 20 X 2009 / FUNDACJA BRAT JÓZEF HOJDA
(zob. il. 27, obiekt XVII).
2. W górnej części kolejnej tablicy znajduje się wyobrażenie orła
i łodzi oraz napis: GENERAŁ / JÓZEF HALLER / 3 VIII 1919
ROKU / ZOSTAŁ PIERWSZYM / W NIEPODLEGŁEJ POLSCE /
HONOROWYM BRATEM / KRAK. BRACTWA KURKOWEGO /
W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ NA CELESTACIE GOŚCILI
/ MARSZAŁEK / FRANCJI, WIELKIEJ BRYTANII I POLSKI /
FERDYNAND FOCH / 13 V 1923 / PREZYDENT RZECZYPOSPO-
LITEJ / STANISŁAW WOJCIECHOWSKI / 16 VI 1923 / PREZY-
DENT RZECZYPOSPOLITEJ / IGNACY MOŚCICKI / 1 X 1927.
Pod spodem umieszczono wyobrażenie orła z ikoną Matki Bożej
na piersi oraz napis: TABLICĘ UFUNDOWAŁ W 2012 R. / BRAT
KURKOWY / LESZEK GLANOWSKI / LEKARZ MEDYCZYNY
(zob. il. 27, obiekt XVIII).

3. Tablica przedstawiająca orła w koronie, poniżej którego umieszczono napis: IN MEMORIAM / KRÓLOM I BRACIOM / KURKOWYM / DLA KTÓRYCH BÓG / HONOR, OJCZYŻNA / BYŁY CENNIJSZE / NIŻ ŻYCIE / TABLICĘ TĘ KŁADZIE / TOWARZYSTWO STRZELECKIE / W KRAKOWIE / 28 VI 2003 (zob. il. 27, obiekt XIX).

4. Wykonana z białego marmuru tablica poświęcona jest pamięci braci kurkowych, którzy zginęli w katastrofie smoleńskiej. Marmur tablicy rozdziera duże pęknięcie, na tle którego znajduje się podobizna kura otoczona wieńcem żałobnym z napisem: NON OMNIS MORIAR. Poniżej napis: SMOLEŃSK / 10.04.2010 / BRACIA HONOROWI / KRAKOWSKIEGO BRACTWA / KURKOWEGO / ZGINĘLI W KATASTROFIE LOTNICZEJ / PREZYDENT RP NA UCHODŹSTWIE / RYSZARD KACZOROWSKI / MARSZAŁEK SEJMU RP / PREZES WSPÓLNOTY POLSKIEJ / MACIEJ PŁAŻYŃSKI / GENERAL / BRONISŁAW KWIATKOWSKI / GENERAL BRONI / WŁODZIMIERZ POTASIŃSKI. Na dole widnieje data: 10.09. A.D. 2010 (zob. il. 27, obiekt XX).

Il. 35. Tablica pamiątkowa In Memoriam Królom i Braciom Kurkowym, dla których Bóg, Honor, Ojczyzna były cenniejsze niż życie. Fot. A.T.

W niedalekiej odległości, po lewej stronie wejścia do parku od strony ulicy Lubicz znajduje się odnowiony domek ogrodnika. Od strony północnej na budynku umieszczono następujący napis: „HISTORYCZNY / DOM OGRODNIKA” / ODBUDOWANY W ROKU PAŃSKIM 2012 / PRZEZ KRÓLA K.B.K. / JÓZEFA HOJDĘ / BRODATEGO / ZOSTAŁ PRZEKAZANY JAKO / DAR ABDYKACYJNY NA RZECZ / KRAKOWSKIEGO BRACTWA STRZELECKIEGO. Obiekt ten mieści obecnie fryzjernię i ma służyć wzmocnieniu budżetu ogrodu.

Obok domku ogrodnika, na trawniku w 2018 roku umieszczono tablicę informacyjną Małopolskiego Szlaku Konfederacji Barskiej. Łączy się ona tematycznie z postacią Oracewicza, którego popiersie znajduje się na ganku Celestatu.

Na ogrodzeniu parku od strony ulicy Lubicz umieszczony został trójkątny znak ŚCIEŻKAMI JANA PAWŁA II / PARK STRZELECKI / POMNIK JANA PAWŁA II.

W 2014 roku ustawiono w Parku Strzeleckim pomnik Józefa Louisa (1803–1873) z napisem: KRÓL KURKOWY A.D. 1836 / ZAKUPIŁ NA RZECZ BRACTWA (TSK) / W 1836 ROKU OGRÓD STEIKELLEROWSKI / NA WESOŁEJ, GDZIE URZĄDZONO / CELESTAT – NEOGOTYCKI PAŁACYK, / WIEŻĘ WIDOKOWĄ – BELWEDER, / STRZELNICĘ / KTÓREJ INSTALACJA NASTĄPIŁA 15 IX 1837 ROKU. U nasady postumentu umieszczono napis: MEMORIA GRATUM FACIT / FUNDACJA: / PIOTR M. MIKOSZ / MARSZAŁEK KBK 2011 / A.D. 2014. Na pomniku Józef Louis trzyma pod pachą dokument z napisem: OBLIGACJA NA OGRÓD STEINKELLEROWSKI NA WESOŁEJ I SIEDZIBY BRACTWA KRAKOWSKIEGO. Projekt pomnika wykonał Czesław Dźwigaj (zob. il. 27, obiekt 1).

W tzw. Alei Królów Kurkowych (zwanej też Aleją Zasłużonych), która łączy siedzibę Bractwa Kurkowego z Celestatem, stoi okazałe, wykonane z brązu popiersie Wincentego Bogdanowskiego „Odnowiciela”, wieloletniego prezesa Bractwa. W ostatnich latach w pobliżu odsłonięte zostały pomniki królów kurkowych panujących w latach 1834–1914, 1919–1939 oraz 1964–1999.

Na trawniku wzdłuż placyku koło Celestatu ustawiono kilkanaście kamieni w formie małych postumentów, dokumentujących lata panowania

Il. 36. Tablica pamiątkowa upamiętniająca honorowych braci kurkowych, którzy zginęli w katastrofie smoleńskiej. Fot. A.T.

Il. 37. Pomnik Józefa Louisa (projekt: Czesław Dźwigaj). Fot. A.T.

Il. 38. Księga pamiątkowa upamiętniająca królów kurkowych panujących w latach 1834–1914 (projekt: Czesław Dźwigaj). Fot. A.T.

poszczególnych królów kurkowych XXI wieku. Nazwiska brackich władców, którzy objęli panowanie po roku 2000, upamiętniają niewielkie kamienne obeliski, zwane też królewskimi kamieniami, ustawione wzdłuż alei. Na każdym kamieniu znajduje się imię i nazwisko oraz rok panowania króla kurkowego, a na stronie frontowej – płaskorzeźba przedstawiająca portret władcy. Idąc wzdłuż chodnika w kierunku ulicy Topolowej, są to kolejno: Mieczysław Mietła „Dobrodziej Szczodry” Król Kurkowy 2000; Leszek Gołda Król Kurkowy 2001; Henryk Kuśnierz „Niepołomny” Król Kurkowy 2002; Krzysztof Janarek „Krzewiciel” Król Kurkowy 2003; Stanisław Dyrda „Unijny” Król Kurkowy 2004; Piotr Skalski „Podolanin” Król Kurkowy 2005; Jerzy Turbasa „Trzeci” Król Kurkowy 2006 (mniejszy postument); Czesław Dźwigaj „Jubileuszowy” Król Kurkowy 2007; Tadeusz Ryś „Niezlomny” Król Kurkowy 2008; Jan Okoński „Wytrwały” Król Kurkowy 2009; Krzysztof Wójcik „Rozważny” Król Kurkowy 2010; Józef Hojda „Brodaty” Król Kurkowy 2011; Kazimierz Loranc „Podhalańczyk” Król Kurkowy A.D. 2012; Mirosław Malinowski „Rozsądny” Król Kurkowy 2013; Józef Durbas „Innowator” Król Kurkowy 2014.

Za kamieniem z 2014 roku ustawiono obelisk w formie kolumny upamiętniający 50. rocznicę pierwszego strzelania o godność Krakowskiego Bractwa Kurkowego po II wojnie światowej. Zwieńczenie obelisku stanowią daty: 1939, 1964 i 2014, które swoją formą przypominają koronę. Pomiędzy dwiema ostatnimi datami znajduje się kwadrat z liczbą 50. Fundatorem kolumny był brat kurkowy Reginald Sas Jaworski, marszałek krakowskiego Bractwa Kurkowego. Monument ten upamiętnia w sposób symboliczny ważne wydarzenia w dziejach najstarszej brackiej konfraterni strzeleckiej. Rok 1939 to data ostatnich przed wybuchem drugiej wojny światowej zawodów strzeleckich, które odbyły się 15 czerwca 1939 roku (dwóch ostatnich królów kurkowych, Tadeusz Polaczek Kornecki i Tadeusz Żak, zginęło w Oświęcimiu). Pierwsze królewskie strzelanie po zakończeniu wojny odbyło się na stadionie Wisły Kraków przy ulicy Reymonta 14 czerwca 1964 roku. Królem kurkowym został wówczas Wincenty Bogdanowski, „Odnowiciel” (jego popiersie znajduje się w pobliżu ksiąg królów kurkowych), a marszałkami Edward Jaworski i Zbigniew Szuba. Autorem rzeźby jest Czesław Dźwigaj¹³⁷.

Il. 39. Księga pamiątkowa usytuowana naprzeciwko wejścia do Celestatu. Fot. A.T.

Po kolumnie upamiętniającej ostatnie przerwy w strzelaniu o królestwo ustawiono na trawniku kolejne królewskie kamienie, dokumentujące panowanie królów kurkowych w latach 2015–2018. W tej części rzeźbiarski portret upamiętnionego króla kurkowego zaczęto umieszczać na górze królewskiego kamienia. Kolejno są to: Jan Dziura-Bartkiewicz „Strzelec” Król Kurkowy A.D. 2015; Zbigniew Kwater „Binarny” Król Kurkowy A.D. 2016; Piotr Michał Mikosz „Europejczyk” Król Kurkowy A.D. 2017; Zbigniew Adam Wolfram „Niepodległy” Król Kurkowy A.D. 2018.

Swoiste centrum parku stanowi duże owalne wnętrze z dwoma pomnikami królów: Zygmunta Augusta (zob. il. 27, obiekt 3) i Jana III Sobieskiego (zob. il. 27, obiekt 2), oraz trzecim – ustawionym na małym wzniesieniu w roku 2000 pomnikiem Jana Pawła II (zob. il. 27, obiekt 5)¹³⁸.

Wokół usypanego małego kopca, na którym znajduje się pomnik św. Jana Pawła II, umieszczane są sukcesywnie tablice pamięci. Mają one przypominać o najważniejszych wydarzeniach związanych z pontyfikatem papieża Polaka i związkach krakowskiego Bractwa Kurkowego z tym

Świątym. Ten swoisty szlak spacerowy wokół kopca, na którym posadowiony został pomnik Wielkiego Polaka, jest szczególnym miejscem podwawelskiego grodu, gdyż w żadnym innym miejscu nie możemy zobaczyć tak bogatej treściowo galerii plenerowej. Na tych tablicach, ufundowanych przez braci kurkowych, wymieniani są członkowie Towarzystwa Strzeleckiego uczestniczący w wielu uroczystościach związanych z Janem Pawłem II, np. w inauguracji pontyfikatu, w pielgrzymkach, w pogrzebie. W ten sposób upamiętniane są również ważne wydarzenia rocznicowe i liczne fundacje Bractwa Kurkowego.

Po prawej i lewej stronie pomnika Jana Pawła II umieszczono dwie bardzo ważne tablice pamiątkowe. Na tablicy po prawej stronie znajduje się inskrypcja: DNIA 27 KWIETNIA A.D. 2014 W ŚWIĘTO MIŁOSIERDZIA BOŻEGO / NA PLACU ŚW. PIOTRA W RZYMIE W NIEZWYKŁYCH OKOLICZNOŚCIACH / PAPIEŻ FRANCISZEK / W OBECNOŚCI EMERYTOWANEGO PAPIEŻA BENEDYKTA XVI / ORAZ ŚWIADKA PONTYFIKATU KS. KARD. STANISŁAWA DZIWIŚA / HONOROWEGO BRATA KURKOWEGO KRAKOWSKIEGO BRACCTWA / KANONIZOWAŁ PAPIEŻA JANA XXIII / ORAZ NAJWIĘKSZEGO Z RODU POLAKÓW / JANA PAWŁA II / NASZEGO UMIŁOWANEGO HONOROWEGO BRATA / ŚWIADKAMI TEJ WYJĄTKOWEJ UROCZYSTOŚCI BYŁO 24 BRACI PIELGRZYMÓW: / KRÓLOWIE: KAZIMIRZ LORANC, MIROŚLAW MALINOWSKI, TADEUSZ RYŚ, / PIOTR SKALSKI, TADEUSZ TRZASKA, JERZY TURBASA, KRZYSZTOF WÓJCIK / MARSZAŁKOWIE: JÓZEF DURBAS, JAN DZIURA BARTKIEWICZ, REGINALD SAS-JAWORSKI / ZBIGNIEW M. KWATER, RYSZARD MAŚLANKA, JERZY MIKOŁAJCZYK, / PIOTR M. MIKOSZ, MAREK TRZASKA / BRACIA: PIOTR CHOJNACKI, JACEK CZEPCZYK, JERZY DROŹDŹ, ANDRZEJ DUDA (BRAT HONOROWY), / WOJCIECH OGOŃSKI, JAN G. PACUT, LECH SOBIESZEK, ANDRZEJ ZBOROWSKI, MAREK ZIEMIANKIN / ORAZ ADHERENT MICHAŁ TRZASKA (zob. il. 27, obiekt II).

Tablica usytuowana po lewej stronie pomnika Ojca Świątego zawiera herb papieski Jana Pawła II oraz inskrypcję: DNIA 1 MAJA R.P. 2011 NA PLACU ŚW. PIOTRA W RZYMIE / PAPIEŻ BENEDYKT XVI / WYNIÓŚŁ NA OŁTARZE / UMIŁOWANEGO OJCA ŚWIĘTEGO / JANA PAWŁA II / HONOROWEGO BRATA / KRAKOWSKIEGO BRACCTWA

Il. 40. Obelisk upamiętniający 50. rocznicę pierwszego strzelania po drugiej wojnie światowej. Fot. A.T.

KURKOWEGO / W UROCZYSTEJ BEATYFIKACJI W WATYKANIE UCZESTNICZYLI: / KRÓLOWIE: PIOTR SKALSKI, JERZY TURBASA, KRZYSZTOF WÓJCIK / MARSZAŁKOWIE: JÓZEF HOJDA, KRZYSZTOF KARBOWSKI, RYSZARD MAŚLANKA / BRACIA: JACEK CZEPczyk, DAMIAN JASICA, JÓZEF LASSOTA, / JERZY MIKOŁAJCZYK, PIOTR M. MIKOSZ, WOJCIECH OGONOWSKI, JAN PACUT, JANUSZ PITERA, GNIEWOMIR ROKOSZ-KUCZYŃSKI, MARIAN SATAŁA (zob. il. 27, obiekt III).

Idąc alejką w lewo wokół kopczyka, na którym stoi pomnik Jana Pawła II, mijamy kolejno dwanaście tablic pamięci. Na il. 27 są one oznaczone numerami rzymskimi. Są to kolejno:

- Tablica z tekstem: UMIŁOWANEMU / OJCU ŚWIĘTEMU / JANOWI PAWŁOWI II / BRATU HONOROWEMU / W JUBILEUSZU 25-LECIA / PONTYFIKATU / 16 X 2003 / BRACIA KURKOWI / DUSZPASTERZ KS. INF. JERZY BRYŁA / KRÓL / KRZYSZTOF JANEREC KRZEWICKI / MARSZAŁKOWIE: /

Il. 41. Pomnik Zygmunta Augusta
wzniesiony w 1883 r. (projekt:
Walery Gadomski, wykonanie:
Michał Korpal). Fot. A.T.

CZESŁAW DŹWIGAJ / CZESŁAW GRZEŁKA / STARSZY BRAC-
TWA / LESZEK GOŁDA. Na górze umieszczono herb papieski,
a na dole wyobrażenie kura (zob. il. 27, obiekt IV).

- Tablica pamiątkowa ozdobiona u góry herbem papieskim z inskrypcją TOTUS TUUS oraz z napisem: SERDECZNIE POZDRAWIAM CZŁONKÓW BRACTW KURKOWYCH / Z POLSKI, Z KRAKOWA I INNYCH MIAST / DZIĘKUJĘ KSIĘDZU INFULATOWI JERZEMU BRYLE ZA SŁOWA / POWITANIA I WPROWADZENIA. CIESZĘ SIĘ, ŻE MOGĘ WAS / GOŚCIĆ W WATYKANIE. / WASZA OBECNOŚĆ ŻYWO PRZYPOMINA MI WSZYSTKIE / UROCZYSTOŚCI KOŚCIELNE W KRAKOWIE, PROCESJE NA SKAŁKĘ, PROCESJE BOŻEGO CIAŁA I TYLE INNYCH / CEREMONII, PODCZAS KTÓRYCH NIE BRAKOWAŁO / BRACTW KURKOWEGO. / JAKO BISKUP KRAKOWSKI BYŁEM ZWIĄZANY Z WASZYM / BRACTWEM I ZAWSZE ŻYWIŁEM UCZUCIA GŁĘBOKIEGO / SZACUNKU DLA WASZEJ WIELOWIEKOWEJ

Il. 42. Tablica upamiętniająca 25-lecie pontyfikatu Jana Pawła II. Fot. A.T.

TRADYCJI / ORAZ DLA WASZEGO CZYNNEGO ZAANGAŻOWANIA / W ŻYCIU SPOŁECZNE, KULTURALNE I RELIGIJNE / LOKALNYCH ŚRODOWISK, BEZ WZGLĘDU NA SYTUACJĘ / POLITYCZNĄ KRAJU. / PODTRZYMUJCIE TĘ DOBRĄ TRADYCJĘ. / NIECH TEŻ NIGDY NIE GAŚNIE W WASZYCH SERCACH / RYCERSKA GOTOWOŚĆ DO OBRONY NAJBARDZIEJ / POTRZEBUJĄCYCH I DO NIESIENIA IM POMOCY / W DUCHU CHRZEŚCIJAŃSKIEGO MIŁOSIERDZIA. / LISTOPAD A. D. 2001. JAN PAWEŁ II PAPIEŻ. Na dole tablicy umieszczono wyobrażenie kura (zob. il. 27, obiekt VI).

- W górnej części tablicy widnieje herb papieski, poniżej po lewej stronie znajduje się herb kardynała Stanisława Dziwisza, a po prawej – kardynała Ryłko. Pomiędzy herbami odwzorowano rzymski pomnik Ojca Świętego z napisami: RZYM (z lewej strony) i 18 MAJ 2004 (z prawej strony). Poniżej postaci Jana Pawła II umieszczono inskrypcję: PIERWSZY W RZYMIE POMNIK OJCA ŚWIĘTEGO

Il. 43. Tablica upamiętniająca postawienie w Rzymie pierwszego pomnika Jana Pawła II. Fot. A.T.

/ JANA PAWŁA II / NAJWIĘKSZEGO Z RODU POLAKÓW / ODSŁONIĘTY 18 V 2004 ROKU / POWSTAŁ Z INICJATYWY I POD PATRONATEM / KRAKOWSKIEGO BRACCTWA KURKOWEGO / STARANIEM KSIĘŻY KARDYNAŁÓW / STANISŁAWA DZIWI-SZA I STANISŁAWA RYŁKI / KAPELANA BRACCTWA / KSIĘDZA INFUŁATA JERZEJO BRZY / I WIELU LUDZI DOBREJ WOLI / Z FUNDACJI ROZALII I ANDRZEJA DUDA / WŁAŚCICIELI FIRMY POLBAU. Na dole znajduje się napis: TABLICĘ TĘ POŚWIĘCONO W V ROCZNICĘ / ODSŁONIĘCIA POMNIKA 18 V A.D. 2009, a pod nim wyobrażenie kura. W prawym dolnym rogu widnieje niewielkich rozmiarów napis: TABL.UFUN. KRZYSZTOF i LESZEK GOŁDA (zob. il. 27, obiekt VII).

- W górnej części tablicy HABEMUS PAPAM 16 X 1978 umieszczono napis: 22 X A.D. 1978 NA PLACU ŚW. PIOTRA W WATYKANIE / W INAUGURACJI PONTYFIKATU OJCA ŚWIĘTEGO / JANA PAWŁA II / UCZESTNICZYLI BRACIA KRAK. BRACCTWA

Il. 44. Znicze pod pomnikiem Jana Pawła II po 2 kwietnia 2005. Fot. A.T.

KURKOWEGO / FELIKS ADAMSKI, JÓZEF BOBULA, / STANISŁAW BOLECHAŁA, STANISŁAW WICIŃSKI. Poniżej zaś widnieje inskrypcja: 2 IV R.P. 2005 ODSZEDŁ DO DOMU OJCA / NASZ BRAT HONOROWY OJCIEC ŚWIĘTY / JAN PAWEŁ II / W JEGO OSTATNIEJ ZIEMSKIEJ DRODZE / 8 IV 2005 R. NA PLACU ŚW. PIOTRA / ŻEGNALI GO W IMIENIU KRAKOWSKIEGO / BRACCTWA KURKOWEGO BRACIA: / JACEK CZEPczyk, STANISŁAW DYRDA Z SYNEM / WAWRZYŃCEM, JAN DZIURA-BARTKIEWICZ, / JERZY GAŁCZYŃSKI, JANUSZ KOTYNIA, / HENRYK KUŚNIERZ, MIECZYŚLAW MIETŁA, JAN PACUT, TADEUSZ RYŚ, / MARIAN SATAŁA, PIOTR SKALSKI, KRZYSZTOF WÓJCIK. Poniżej z prawej strony umieszczono napis w kształcie pieczęci: TOWARZYSTWO STRZELECKIE BRACCTWO KURKOWE W KRAKOWIE, z wyobrażeniem kura w środku, a pod pieczęcią napis: FUNDATOR: KRÓL KURKOWY KBK A.D. 2007 CZ. DŹWIGAJ – JUBILEUSZOWY, PROJ. PROFESOR CZESŁAW DŹWIGAJ 2008 (zob. il. 27, obiekt VIII).

- W górnej części tablicy położonej naprzeciwko pomnika Jana III Sobieskiego, na trawniku po stronie podnóża kopczyka, na którym stoi pomnik Jana Pawła II, widnieje napis: DZIĘKUJĘ POMYSŁODAWCOM I OFIARODAWCOM WYKONAWCY DRZWI, / KOCHANYM PIELGRZYMOM I BRACIOM KURKOWYM Z KRAKOWA, / ŻE MOŻEMY JESZCZE RAZ WYŚPIEWAĆ BOGU MAGNIFICAT / ZA WSZYSTKO, CZEGO MOGLIŚMY DOŚWIADCZYĆ DZIĘKI / SŁUDZE BOŻEMU JANOWI PAWŁOWI II / KARDYNAŁ STANISŁAW DZIWIŚ / TABGDA 16 X 2008. I poniżej: SPIŻOWE DRZWI DO SANKTUARIUM / PRYMATU ŚW. PIOTRA ŚW. W TABDZE / W ZIEMI ŚWIĘTEJ UFUNDOWALI / KRÓL KBK 2014 STANISŁAW DYRDA „UNIJNY” / Z MAŁŻONKĄ DANUTĄ I DZIEĆMI / WAWRZYŃCEM I KAROLINĄ. Na samym dole napis: PROJEKT I REALIZACJA PROF. CZESŁAW DŹWIGAJ (zob. il. 27, obiekt IX).
- W górnej części tablicy umieszczono awers i rewers medalu, a poniżej napis: JANIE PAWLE NIE SPOCZYWASZ W PANTEONIE NA SKAŁCE, BO PRZEROSŁEŚ / NASZE I SVOJE OCZEKIWANIA. JESTEŚ ZBYT WIELKI, DLATEGO WŁAŚNIE TWÓJ POMNIK / OTWIERAĆ BĘDZIE I WPROWADZAĆ DO SKAŁECZNEJ KRYPTY WIELKICH POLAKÓW / OJCIEC PROFESOR ANDRZEJ A. NAPIÓRKOWSKI. Poniżej zaś: DNIA 3 XI 2007 W WIGILIĘ ŚWIĘTA KAROLA BOROMEUSZA / PATRONA OJCA ŚWIĘTEGO JANA PAWŁA II, / KTÓREGO KRAKOWSCY BRACIA KURKOWI / Z KSIĘDZEM INFUŁATEM JERZYM BRYŁĄ W TEN CZAS WIELOKROTNIE ODWIEDZALI / W WATYKANIE SKŁADAJĄC IMIENINOWE ŻYCZENIA. / NA SKAŁCE W KRAKOWIE / J. EM. KS. STANISŁAW KARDYNAŁ DZIWIŚ / HONOROWY BRAT KURKOWY / ODSŁONIŁ I POŚWIĘCIŁ POMNIK / WIELKIEGO SYNA NARODU POLSKIEGO / JANA PAWŁA II / MONUMENT POWSTAŁ Z INICJATYWY / KRAKOWSKIEGO TOWARZYSTWA STRZELECKIEGO / WSPÓLNOTY OJCÓW I BRACI PAULINÓW / I UFUNDOWANY PRZEZ BRACI KURKOWYCH. Na dole umieszczono napis: POMNIKIEM

SŁUGI BOŻEGO PRAGNIEMY UPAMIĘTNIĆ JEDNO Z JAK-
ŻE LICZNYCH / JEGO SPOTKAŃ Z MŁODZIEŻĄ NA SKAŁCE
W KRAKOWIE DNIA 8 CZERWCA 1979 ROKU / KSIĄDZ KAR-
DYNAŁ STANISŁAW DZIWISZ. Pod spodem herb Stanisława Dzi-
wisza (zob. il. 27, obiekt X).

- W górnej części tablicy znajdują się medaliony z godłami Polski i Litwy, herbem Krakowa i wizerunkiem kura oraz napis: PRZEZ CAŁE MOJE ŻYCIE BYŁEM W WILNIE / JAN PAWEŁ II / WILNO 4 IX 1993 / W 15 ROCZNICĘ PIELGRZYMOWANIA / OJCA ŚWIĘTEGO / JANA PAWŁA II / DO MATKI BOŻEJ W OSTREJ BRAMIE / KRAKOWSKIE TOWARZYSTWO STRZELECKIE / UFUNDOWAŁO POMNIK PATRONA POLSKIEJ SZKOŁY W WILNIE.

Poniżej inskrypcja: W 15 ROCZNICĘ PIELGRZYMOWANIA OJCA ŚWIĘTEGO / JANA PAWŁA II / DO MATKI BOŻEJ MIŁOSIERDZIA W OSTREJ BRAMIE / KRAKOWSKIE TOWARZYSTWO STRZELECKIE / UFUNDOWAŁO POMNIK PATRONA POLSKIEJ SZKOŁY W WILNIE / POMNIK ZOSTAŁ ODSŁONIĘTY 25 IV 2008 PRZEZ DYREKTORA GIMNAZJUM / ADAMA BŁASZCZKIEWICZA / POŚWIĘCONY PRZEZ KS. INF. JERZEGO BRYŁĘ, KAPELANA KBK / FUNDATORZY POMNIKA KRÓL KURKOWY A.D. 2001 LESZEK GOŁDA „BRONOWICZANIN” – STARSZY BRACTWA, KRÓL KURKOWY A.D. 2002 HENRYK KUŚNIERZ „NIEPOŁOMNY” – CZŁ. RADY STARSZYCH / KRÓL KURKOWY A.D. 2007 CZESŁAW DŹWIGAJ „JUBILEUSZOWY” – AUTOR POMNIKA / MARSZAŁEK A.D. 2007 KRZYSZTOF GOŁDA / MARSZAŁEK A.D. 2007 JERZY LORĘCKI – PODSKARBI / TABLICĘ UFUNDOWAŁ KS. INF. JERZY BRYŁA, KAPELAN KBK (zob. il. 27, obiekt XI).

- Sześciokątna tablica z napisem: KS. KARDYNAŁ / STANISŁAW DZIWISZ / HONOROWY BRAT KURKOWY / 21 WRZEŚNIA A.D. 2008 / UPAMIĘTNIAJĄC XXX ROCZNICĘ / WYBORU

NA STOLICĘ PIOTROWĄ / OJCA ŚWIĘTEGO / JANA PAWŁA II / POŚWIĘCIŁ / PLAC PRZYKOŚCIELNY / I POMNIK W IZDEBNIKU / WZNIESIONY POD PATRONATEM / KRAKOWSKIEGO / BRAC-TWA KURKOWEGO / UFUNDOWANY PRZEZ / KRÓLA A.D. 2008 / TADEUSZA RYŚ „NIEZŁOMNEGO” / Z ŻONĄ STEFANIĄ. Na dole po lewej stronie widnieją dwa herby – papieski i kardynała Dziwi-sza, a poniżej napis: TABLICĘ ODSŁONIĘTO 7 XI 2008 / CZCZĄC ŚW. KAROLA BOROMEUSZA / PATRONA ŚP. JANA PAWŁA II / W DNIU DRUGIEJ PIELGRZYMKI KRAK. BRACTWA / NA JASNĄ GÓRĘ W CZĘSTOCHOWIE (zob. il. 27, obiekt XII).

- W prawym górnym rogu tablicy umieszczono cytata wypowiedzi Ojca Świętego: „ZAWIERZAM CAŁY ŚWIAT MIŁOSIERDZIU BO-ŻEMU” / JAN PAWEŁ II / Kraków-Łagiewniki 17 VIII A.D. 2002. Poniżej zaś znajduje się inskrypcja: DNIA 13 MARCA A.D. 2009 / W SANKTUARIUM JASNOGÓRSKIEJ MATKI MIŁOSIERDZIA / W PENROSE PARK-BERRIMA W AUSTRALII / POD PATRO-NATEM KRAKOWSKIEGO BRACTWA KURKOWEGO / POŚWIĘ-CONO OLTARZ MIŁOSIERDZIA BOŻEGO / UFUNDOWANY Z INICJATYWY KRÓLA K.B.K. A.D. 2008 / TADEUSZA RYŚ-NIEZŁOMNEGO / MARSZAŁKA A.D. 2008 MIROŚŁAWA MA-LINOWSKIEGO / KRÓLÓW H. KUŚNIERZA, P. SKALSKIEGO, CZ. DŻWIGAJA, / BRACI J. HOJDY, J. MARCHWICKIEGO, J. MI-KOŁAJCZYKA, / J. PACUTA, R. WOLFRAMA, Z. WOLFRAMA, P. ZAPARTA / I PANI M. KORBUT. Na dole z lewej strony mniej-szymi literami napis: TABLICĘ UFUNDOWAŁ KRÓL A.D. 2007 / T. RYŚ – NIEZŁOMNY – MARSZAŁKOWIE M. MALINOWSKI, M. TRASZKA. Na dole z prawej strony widnieje godło Australii, a z lewej wyobrażenie kura (zob. il. 27, obiekt XIII).
- U góry tablicy znajduje się medalion z portretem Ojca Świętego i jego słowa: NIECH MATKA BOŻA KALWARYJSKA KRÓLUJE TAKŻE W PRASZCE. / MÓDLICIE SIĘ TAM ZA MNIE. / JAN PAWEŁ II. Poniżej umieszczono tekst: 13 VI A.D. 2010 NA KAL-WARII W PRASZCE / GDY KUSTOSZEM SANKTUARIUM BYŁ

/ KS. PRAŁ. DR STANISŁAW GASIŃSKI / KS. ABP. DR STANISŁAW NOWAK / METROPOLITA CZĘSTOCHOWSKI / POŚWIĘCIŁ KAPLICĘ Z RZEŹBĄ OJCA ŚWIĘTEGO / JANA PAWŁA II / WZNIESIONĄ POD PATRONATEM / KRAKOWSKIEGO BRAC-TWA KURKOWEGO / Z INICJATYWY I FUNDACJI MARSZAŁKA KBK A.D. 2004 / RYSZARDA MAŚLANKI Z MAŁGORZATĄ / DZIEĆMI MONIKĄ I DAMIANEM / ORAZ BABCI JÓZEFY Z DOMU KRÓL. Pod napisem umieszczono herb papieski i wyobrażenie kura (zob. il. 27, obiekt XIV).

- Na tablicy znajdującej się w narożniku skweru otaczającego pomnik Papieża umieszczono napis: RADUJĄC SIĘ Z WYNIESIENIA NA OŁTARZE / OJCA ŚWIĘTEGO / JANA PAWŁA II / HONOROWEGO BRATA KURKOWEGO / WŁADYSŁAW KUFREJ BRAT KURKOWY / Z MAŁŻONKĄ LUCYNĄ I RODZINĄ / UFUNDOWALI / FIGURĘ BŁOGOSŁAWIONEGO / DO KOŚCIOŁA W LIBERTOWIE / KTÓRĄ 19 VI A.D. 2011 POŚWIĘCIŁ / KS. INF. JERZY BRYŁA KAPELAN KBK / W GRONIE LICZNE ZGROMADZONYCH / BRACI KURKOWYCH, RODZINY I PARAFIAN. Na dole umieszczono wyobrażenie kura, a po jego lewej stronie napis: TABLICĘ POŚWIĘCONO 19 X 2011, po prawej zaś: W DNIU V PIELGRZYMKI KBK NA JASNĄ GÓRĘ / CZESŁAW DŹWIGAJ (zob. il. 27, obiekt XV).
- Na górze tablicy umieszczono napis: „KSIĄŻKA, KTÓRA POMNIKIEM STOI...” / „*INNYCH NIE BYŁO, GDY WY STALIŚCIE PRZY MNIE*” / JAN PAWEŁ II / ALBUM, DONACJA I DAR ABDYKACYJNY / KRÓLA KRAKOWSKIEGO BRAC-TWA KURKOWEGO / A.D. 2013 / MIROŚŁAWA MALINOWSKIEGO / „ROZSĄDNEGO” / POŚWIĘCONY ZWIĄZKOM NASZEJ KONFRATERNI / ZE ŚWIĘTYM JANEM PAWŁEM II / JEST RESUME SPLENDORU, KTÓRY NAS SPOTKAŁ. / ZOSTAŁ WYDANY W SZCZEGÓLNYM CZASIE / 1050 LECIA CHRZTU POLSKI, ŚWIATOWYCH DNI MŁODZIEŻY / I SPOTKANIA Z PAPIEŻEM FRANCISZKIEM W KRAKOWIE, / ORAZ W 20 ROCZNICĘ PRZYJĘCIA

PRZEZ JANA PAWŁA II / TYTUŁU HONOROWEGO BRATA
NASZEGO TOWARZYSTWA. / WYDAWNICTWO WSTĘPEM
OPATRZYŁ KS. INF. JERZY BRYŁA. / AUTORAMI SĄ BRA-
CIA M. SATAŁA I CZ. DŹWIGAJ, / REDAKCJA K. ŚLUSAR-
CZYK, GRAFIKA A. OCZKOŚ, / FOTOGRAFIE: D. MALINOW-
SKA, M. SATAŁA i ARCHIWUM K.B.K. / KRAKÓW, A.D. 2016
(zob. il. 27, obiekt XVI).

Il. 45. Drzewa w parku. Fot. E.UK.

Zakończenie

Ten niewielki, skromnie dziś prezentujący się park, o dużej wartości za-
bytkowej, niszczony w swej historii kilkakrotnie, był zagrożony ostatecznym
zadeptaniem i zdewastowaniem z racji swego położenia i utraconych czasowo
przez prawowitych właścicieli praw własności. Dzięki inicjatywie braci kur-
kowych i miasta jest to dziś jeden z najbardziej zadbanych parków Krakowa.
Ogród Strzelecki został wpisany do rejestru zabytków Krakowa i podlega
przepisom o ochronie dóbr kultury. W obecnym stanie stanowi w Krakowie
rzadki przykład przekształconego na potrzeby współczesne dawnego parku
krajobrazowego, którego wartość podnoszą stylowy zespół architektonicz-
ny, mieszczący stałą ekspozycję z dziejów Bractwa Kurkowego, wyposażenie
rzeźbiarskie oraz znajdujący się na terenie parku pomnik przyrody – platan.
Według opinii prof. Janusza Bogdanowskiego z 1976 roku „park mimo daleko
posuniętego stanu dewastacji stanowi jedną z najcenniejszych kompozycji
w mieście”³⁹.

Obok Plant krakowskich (lata dwudzieste XIX wieku), Parku Krakow-
skiego (1885), Parku Jordana (1889) i Parku Bednarskiego w Podgórzu (1896)
Ogród Strzelecki (1837) należy do grupy XIX-wiecznych parków Krakowa
o unikatowych, z racji swego charakteru, tradycjach kulturowych i stanowi
rzadki przykład zachowanego do dziś ogrodu strzeleckiego. Bracia kurkowi
prowadzą szeroką działalność społeczną i charytatywną na terenie Krako-
wa i Małopolski, utrzymując jednocześnie liczne kontakty z braćmi z Polski
i Europy oraz pielęgnując wartości rodzinne, narodowe i społeczne. Upo-
rządkowany Park Strzelecki, przekazany czasowo gminie, powoli odzysku-
je swój splendor. Coraz więcej krakowian i turystów odwiedza znajdującą
się na jego terenie wystawę *Krakowskie Bractwo Kurkowe i obronność
miejska*, poświęconą historii i pamiątkom Krakowskiego Towarzystwa
Strzeleckiego.

Park Strzelecki to dziś swoista księga pamiątkowa inicjatyw i przedsię-
wzięć podejmowanych przez krakowskich braci kurkowych. Dotyczą one
głównie trzech obszarów:

1. pielęgnowania historii, pamięci patriotycznej, wydarzeń dziejowych
ważnych dla Polski, Europy i świata, np. odsiecz wiedeńska (1683),
bitwa pod Grunwaldem (1410);

Il. 46. Aleja w parku. Fot. E.UK.

Il. 47. Fragment Alei Królów Kurkowych. Fot. E.UK.

2. dokumentowania ważnych wydarzeń religijnych związanych z Ojcem Świętym Janem Pawłem II, jego pontyfikatem oraz wydarzeniami ważnymi dla Polaków i świata¹⁴⁰;
3. dokumentacji fundacji braci kurkowych i hierarchów kościelnych związanych z pontyfikatem Jana Pawła II – ołtarzy, pomników, tablic pamiątkowych (swoisty współczesny mecenat dzieł religijnych).

O tym wszystkim opowiada dziś Park Strzelecki, skłaniając odwiedzających to miejsce krakowian do namysłu nad losami miasta, historią dziejów i trwałością przywiązania braci kurkowych do wiary chrześcijańskiej i tradycji. Towarzystwo Strzeleckie Bractwo Kurkowe w Krakowie spełnia dziś potrzebę zrzeszania się, gromadząc przedstawicieli różnych zawodów. Bracia kurkowi wciąż są symbolem piękna pracy rzemieślniczej i innych zawodów miejskich. Stale podejmują nowe wyzwania, choćby działalność wydawnicza, kontynuowaną od kilkunastu lat; od 2004 roku czytelnicy „Dziennika Polskiego” mogą na bieżąco śledzić działalność krakowskiego Bractwa dzięki „Dziennikowi Bractwa Kurkowego” ukazującemu się kilka razy w roku.

Park Strzelecki obecnie przeciwdziała zatracaniu tożsamości przestrzeni w centrum starego Krakowa, sprzyja rozpoznawalności tego obszaru w krajobrazie kulturowym miasta i pieczołowicie pielęgnuje tożsamość miejsca. Jednocześnie nadal pełni funkcję reprezentacyjnego ogrodu krakowskiego Bractwa Kurkowego. Co roku na wiosnę odbywa się pochód braci kurkowych spod Celestatu do Bazyliki Mariackiej na uroczystą mszę świętą. Bracia kurkowi z orkiestrą, sztandarami i gośćmi idą w orszaku, a następnie przechodzą na estradę w Rynku Głównym, gdzie odbywa się ceremonia przekazania władzy kolejnemu królowi kurkowemu¹⁴¹.

Swoistą wizytówką Bractwa Kurkowego jest Park Strzelecki. Z racji swej lokalizacji jest on narażony na natężony ruch przechodniów, podróżnych, bezdomnych i okolicznych pijaczków. Jak wykazała wizja lokalna, bracia kurkowi nadal muszą bronić swojego ogrodu. Świadczą o tym choćby ostatnie akty wandalizmu, jakie miały miejsce w Parku Strzeleckim przy okazji instalacji jednej z ksiąg królów kurkowych. Mimo że obiekty – dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych czy dzieci – zostały wykonane z trwałego materiału, brakuje już niektórych fragmentów kompozycji rzeźbiarskiej (wieży ratuszowej, latarni).

Dzisiaj przestrzeń Parku Strzeleckiego stanowi skromną enklawę zieleni w centrum Krakowa. Nadal wymaga porządkowania i ciągłej pielęgnacji, ponieważ zabytkowy ogród, jakim jest Park Strzelecki, jest organizmem żywym. Ma on szansę stać się, z racji swojego położenia i wymiaru edukacyjnego, miejscem spotkania z historią i tradycjami brackimi. Park ten stanowi rzadki dziś obiekt dziedzictwa wciąż obecnego w kulturze Krakowa. Jest także znakomitym przykładem zachowanego przynajmniej częściowo ogrodu strzeleckiego i cennym obiektem XIX-wiecznej sztuki ogrodowej. Stąd duża odpowiedzialność i zobowiązanie, by zachować go dla przyszłych pokoleń.

Il. 48. Widok w kierunku ul. Topolowej. Fot. E.UK.

Przypisy końcowe

1 Nazwa Lubicz, zachowana do dziś w nazwie jednej z obecnych ulic Krakowa, stanowi pamiątkę istniejącej w tym miejscu pod koniec XVII w. jurydyki pod nazwą Novum Lubicz. Por. S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów, ich nazwy i zmiany postaci*, Kraków 1926, s. 194.

2 Ta część opracowania stanowi fragment pracy doktorskiej *Zabytkowe parki i ogrody Krakowa jako dzieła sztuki i ośrodki wychowania* napisanej przez J. Torowską w Instytucie Pedagogiki UJ, pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Jana Samka, historyka sztuki, a recenzowanej przez prof. zw. dr. inż. hab. Janusza Bogdanowskiego, wybitnego znawcę sztuki ogrodowej i obronności. Fragmenty tego opracowania Autorka opublikowała w książce J. Torowska, *Parki Krakowa*, cz. 1, Kraków 2002, s. 57–72.

3 W ostatnim czasie w Celestacie otwarta była wystawa pokonkursowa szopek krakowskich, która została tu zorganizowana w związku z wpisaniem szopkarstwa krakowskiego w 2014 r. na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego wraz z inną krakowską tradycją – pochodem Lajkonika. Dnia 29 listopada 2018 r. Polska uzyskała wpis szopkarstwa krakowskiego na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO. Por. M. Niechaj, *Szopkarstwo krakowskie niematerialne dziedzictwo*, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, s. 2 (druk ulotny) i Komunikat strony Urzędu Miasta Krakowa – Magiczny Kraków (3 marca 2019). To pierwszy taki wpis dotyczący niematerialnego dziedzictwa z Polski.

4 Cyt. za H. Świechowska, *Przedmieście Wesola*, [w:] *Studia nad przedmieściami Krakowa*, Kraków 1938, s. 145.

5 T. Wroński, *Krakowskie Towarzystwo Strzeleckie Bractwo Kurkowe*, Kraków 1984, s. 8.

6 K. Estreicher, *Miniatury Kodeksu Baltazara Behema oraz ich treść obyczajowa*, „Rocznik Krakowski” 1933, nr XXIV, s. 31.

7 H. Świechowska, *op. cit.*, s. 145. Również list Zygmunta Augusta skierowany do rajców miejskich z 6 czerwca 1565 r. wskazuje, że prawdopodobnie pierwotnie strzelnica znajdowała się na Kazimierzu, brak jednak o niej bliższych wiadomości. Por. L. Ludwikowski, R. Wroński, *Z dziejów Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie*, Warszawa 1979, s. 28–29.

8 M. Dubiecki, *Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie. Monografia historyczna*, Kraków 1902, s. 107.

9 J. Wawel-Louis, *Urywki z dziejów i życia mieszkańców Krakowa*, Kraków 1977, s. 201–204.

10 *Księga Pamiątkowa Towarzystwa Strzelców Krakowskich ufundowana przez króla kurkowego Edmunda Klemensiewicza w roku Pańskim 1919*, niepaginowane, w zbiorach TSK.

11 K. Bąkowski, *Kronika Krakowska od r. 1832 do 1848*, cz. III, Kraków 1909, s. 99–100.

12 *Ibidem*; M. Dubiecki, *op. cit.*, s. 115.

13 Cyt. za G. Lichończak, *Ogrodowi na ratunek*, „Kraków” 1985, nr 3, s. 54.

14 *Ibidem*.

15 J. Banach, *Kraków malowniczy. O albumach z widokami miasta w XIX wieku*, Kraków 1980, s. 110.

16 Inne projektowane przez Tomasza Majewskiego budynki w 1848 r. to: Teatr Stary w Krakowie (przebudowa, wspólnie z Karolem Kremerem), kościół w Zagórzcu (pow. Będzin), dom przy zbiegu ul. Sławkowskiej i Plant w Krakowie. Por. S. Łoza, *Architekci i budowniczkowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 186; K. Nowacki, Tomasz Majewski, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIX, 1974, s. 195.

17 C. Bąk-Koczarska, Lanci Franciszek Maria, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, 1971, s. 435.

18 „Gazeta Krakowska”, nr 236, 16 października 1837, s. 3; M. Dubiecki, *op. cit.*, s. 893; K. Bąkowski, *op. cit.*, s. 99–100.

19 „Gazeta Krakowska”, nr 236, *op. cit.*, s. 3.

20 J. Banach, *op. cit.*, s. 110.

21 K. Bąkowski, *op. cit.*, s. 99–100.

22 L. Ludwikowski, R. Wroński, *op. cit.*, s. 44; G. Lichończak, *Krakowskie parki*, film TVP Kraków, 1993.

23 G. Lichończak, *Księdza Juliusza Drohojowskiego „Uwagi o Ogrodzie Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie”*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1985, nr 12, s. 55. Trzeba dodać, że w zbiorach Działu Grafiki Muzeum Historycznego Miasta Krakowa przechowywany jest niewielki plan Ogrodu Strzeleckiego hipotetycznie datowany na około 1840 r. Na podstawie zachowanych w Archiwum inwentarzy zabudowy ogrodu można czas jego powstania określić na lata około 1860–1875. Inwentarz sporządzony 25 maja 1850 r. (TSK 87, s. 23–24) nie wymienia widocznej na planie szopy przy domku stojącym w południowo-zachodnim narożu ogrodu u wejścia od strony dzisiejszej ul. Lubicz; jest ona natomiast uwzględniona w kolejnym inwentarzu, spisanim przez Józefa Bartla 12 maja 1860 r. Z kolei plan ten nie uwzględnia jeszcze powstałej na przełomie 1875/1876 reprezentacyjnej Sali Strzeleckiej. Cyt. za G. Lichończak, *Księdza Juliusza...*, *op. cit.*, s. 55; „Czas”, 4 stycznia 1876, s. 2; „Czas”, 6 stycznia 1876, s. 4; „Czas”, 11 stycznia 1876, s. 2.

- 24 J. Banach, *op. cit.*, s. 110.
- 25 Cyt. za G. Lichończak, *Ogrodowi...*, *op. cit.*, s. 54.
- 26 *Eadem, Krakowskie...*, *op. cit.*
- 27 L. Ludwikowski, R. Wroński, *op. cit.*, s. 43.
- 28 *Ibidem.*
- 29 M. Estreicherówna, *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–1863*, Kraków 1968, s. 175–178.
- 30 J. Dobrzycki, *Bractwo Kurkowe w dziejach i kulturze Krakowa*, (maszynopis w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa), s. 4; cyt. za L. Ludwikowski, R. Wroński, *op. cit.*, s. 43; „Czas”, nr 134, 16 czerwca 1855, s. 1; M. Dubiecki, *op. cit.*, s. 120; A. Grabowski, *Wspomnienia*, t. I, Kraków 1909, s. 231–233 (podana tam data pobytu Franciszka Józefa w Ogrodzie Strzeleckim, 1851, jest błędna, prostuje ją choćby cytowana przeze mnie wzmianka w „Czasie”). Cyt. za J. Banach, *op. cit.*, s. 185.
- 31 K. Nowacki, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 117.
- 32 J. Banach, *op. cit.*, s. 111.
- 33 J. Got, J. Orzechowski, *Repertuar teatru krakowskiego 1845–1865*, cz. 2: *Teatr austriacki w Krakowie*, Warszawa 1975, s. 25–39, cyt. za K. Nowacki, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 117.
- 34 G. Lichończak, *Prawda i legenda o srebrnym kurze Krakowskiego Towarzystwa Strzeleckiego*, „Krzysztofor. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1987, nr 14, s. 113–126.
- 35 L. Ludwikowski, R. Wroński, *op. cit.*, s. 44.
- 36 K. Nowacki, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 117.
- 37 *Ibidem*, s. 117–118.
- 38 G. Lichończak, *Księża Juliusza...*, *op. cit.*, s. 49, 55.
- 39 J. Briesemeister-Rojewska, *Juliusz Drohojowski (1836–1916)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. V, Kraków 1939–1946, s. 386–387.
- 40 Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. TSK 110, *Uwagi o Ogrodzie Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie*, 1894; cyt. za G. Lichończak, *Księża Juliusza...*, *op. cit.*, s. 54.
- 41 Planu Bauera nie udało się, niestety, odnaleźć. Można się jedynie domyślać, że bracia kurkowi postanowili równocześnie z rozbudową swej siedziby uporządkować także ogród, powierzając to zadanie Karolowi Bauerowi. Najprawdopodobniej, dołączony do tekstu księdza Drohojowskiego schematyczny rysunek na kalce jest jego przerysem. Por. G. Lichończak, *Księża Juliusza...*, *op. cit.*, s. 55.
- 42 *Ibidem*, s. 49–50.

43 *Ibidem*, s. 50.

44 *Ibidem*.

45 *Ibidem*.

46 *Ibidem*.

47 *Ibidem*, s. 55.

48 *Ibidem*, s. 50.

49 Dnia 25 lutego 1865 r. Towarzystwo Strzeleckie podpisało z Wincentym Majeranowskim, majstrem murarskim, umowę na wybudowanie w Ogrodzie Strzeleckim oranżerii, cieplarni i mieszkania dla ogrodnika. Ostateczne ukończenie prac budowlanych miało miejsce 8 października 1865 r. (Archiwum Państwowe w Krakowie, Akta TSK z 1865 r., s. 183, 217, 233, 241–242). Zapewne remont lub rozbudowę tych budynków przeprowadzono w 1892 r. Omawiane budynki gospodarcze zostały wyburzone podczas parcelacji Ogrodu Strzeleckiego na początku naszego stulecia. Por. G. Lichończak, *Księdza Juliusza...*, *op. cit.*, s. 55.

50 *Ibidem*, s. 50. Rozważając wygląd Ogrodu Strzeleckiego według przedstawionego powyżej opisu, należy wziąć pod uwagę fakt, że opis ten stanowi część broszurki poświęconej temu ogrodowi, wydanej w 1898 r. przez księdza Drohojowskiego, kapelana Towarzystwa Strzeleckiego od 1894 r. i gospodarza ogrodu (niestety, występującego w tej roli zaledwie 3 lata, gdyż kolejne zestawienia władz Towarzystwa Strzeleckiego, zamieszczone w Kalendarium Krakowskim, nie wymieniają już gospodarza ogrodu). Por. G. Lichończak, *Księdza Juliusza...*, *op. cit.*, s. 55.

51 *Ibidem*, s. 50.

52 T. Wroński, *op. cit.*, s. 13.

53 G. Lichończak, *Pomnik króla Jana III Sobieskiego w Ogrodzie Strzeleckim w Krakowie*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1982, nr 9, s. 56; *eadem*, *Krakowskie...*, *op. cit.*

54 *Ibidem*.

55 Cyt. za M. Ostrowska, *Ogród Strzelecki w Krakowie. Dzieje i perspektywy nowego użytkowania*, Kraków 1990, s. 31 (maszynopis w posiadaniu autorki).

56 *Ibidem*, s. 31.

57 G. Lichończak, *Pomnik króla...*, s. 56.

58 *Ibidem*, s. 56–59.

59 Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. TSK 110, cyt. za G. Lichończak, *Pomnik króla...*, *op. cit.*, s. 64–65.

60 *Ibidem*, s. 64. Artykuł ten szczegółowo omawia historię powstania pomnika króla Jana III Sobieskiego w Ogrodzie Strzeleckim oraz relacjonuje uroczystości, jakie miały miejsce

w czasie jego odsłonięcia, a także przedstawia jego dalsze koleje losu, aż do okresu po drugiej wojnie światowej.

61 *Ibidem*, s. 64.

62 T. Wroński, *op. cit.*, s. 13.

63 K. Nowacki, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 117. Podsumowując, w Ogrodzie Strzeleckim działały następujące teatry: 1857–1858 teatr niemiecki (w Ogrodzie), 1875–1878 Teatr Letni (w Ogrodzie) i wspomniany Teatr Ludowy. Por. K. Nowacki, *Dzieje...*, *op. cit.*, s. 502.

64 L. Ludwikowski, R. Wroński, *op. cit.*, s. 45.

65 Cyt. za G. Lichończak, Księdza Juliusza..., *op. cit.*, s. 48, 54. Zob. obecne plany Bractwa Kurkowego dotyczące rewaloryzacji strzelnicy, omówione w dalszej części tego opracowania.

66 L. Ludwikowski, R. Wroński, *op. cit.*, s. 45.

67 *Ibidem*, s. 46; T. Wroński, *op. cit.*, s. 13; G. Lichończak, *Ogrodowi...*, *op. cit.*, s. 55.

68 T. Wroński, *op. cit.*, s. 13.

69 G. Lichończak, *Bractwo Kurkowe a ruch niepodległościowy w Krakowie 1914–1918*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1983, nr 10, s. 35.

70 *Ibidem*, s. 37.

71 *Ibidem*, s. 38.

72 *Ibidem*.

73 *Ibidem*, s. 40.

74 *Ibidem*, s. 39–40.

75 Była to prężnie działająca organizacja, funkcjonująca na terenie Krakowa, dzięki hojnemu zapisowi przemysłowca amerykańskiego Sereno Fenna.

76 G. Lichończak, *Bractwo...*, *op. cit.*, s. 41.

77 *Ibidem*, s. 41–48.

78 T. Wroński, *op. cit.*, s. 13.

79 G. Lichończak, *Krakowskie...*, *op. cit.*

80 *Eadem*, s. 35–54.

81 G. Lichończak, *Krakowskie...*, *op. cit.*

82 T. Wroński, *op. cit.*, s. 13.

83 *Ibidem*.

84 *Ibidem*.

85 *Ibidem.*

86 G. Lichończak-Nurek, *Tradycje, zwyczaje i pamiątki krakowskiego Bractwa Kurkowego*, Kalisz 1993, s. 4.

87 T. Wroński, *op. cit.*, s. 14.

88 Podobny los spotkał inne bractwa kurkowe w Polsce (głównie w Wielkopolsce, na Pomorzu i na Śląsku), które w tym okresie również uległy likwidacji. Por. T.A. Jakubiak, *Kurkowe Bractwa Strzeleckie w Polsce (rys dziejów i tradycji)*, Gniezno 1986.

89 T. Wroński, *op. cit.*, s. 15.

90 *Ibidem.*

91 W. Bogdanowski, „Wspomnienia dra Wincentego Bogdanowskiego ostatniego przedwojennego Viceprezydenta m. Krakowa. Kraków dnia 20 czerwca 1967” (maszynopis).

92 Z tego względu prawidłowa jest potocznie używana nazwa Bractwo Kurkowe, jak i oficjalna Towarzystwo Strzeleckie.

93 T. Wroński, *op. cit.*, s. 17.

94 J. Bogdanowski, *Katalog Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa, Park Strzelecki na Lubicz*, opracowano w Zakładzie Architektury Krajobrazu, Kraków 1976, s. 3.

95 J. Smoczyński, *Restauracja monarchii, czyli niech żyje król!*, „Kurier Polski”, nr 168, 5 sierpnia 1976, s. 4.

96 [ceg], *Uratować Park Strzelecki*, „Dziennik Polski”, nr 54, 3–4 marca 1984, s. 3.

97 [aż], *To, co pozostało po Ogrodzie Strzeleckim. Ocalić dla miasta*, „Echo Krakowa”, nr 146, 30 lipca 1986, s. 5.

98 J. Bogdanowski, *Katalog Zabytkowych...*, *op. cit.*, s. 3.

99 *Ibidem*, s. 1.

100 *Ibidem*, s. 2.

101 *Ibidem.*

102 Por. *ibidem*, s. 3–5.

103 *Ibidem*, s. 6.

104 Por. *ibidem.*

105 *Ibidem*, s. 8.

106 *Ibidem.*

107 Odnowa tego obiektu miała przebiegać wówczas w sposób następujący. Projekt rewaloryzacji Miejskie Przedsiębiorstwo Zieleni zleciło Miejskiemu Biuru Projektów w Krakowie. Ono też jest inwestorem całego przedsięwzięcia. Koncepcję odnowy opracował architekt Bolesław Beroński przy współpracy architekta Jana Gołębiowskiego z MBP. Oparto się w nim

na ogólnych wytycznych zawartych w Katalogu Zabytków Założeń Zielonych m. Krakowa, przygotowanym przez zespół z Politechniki Krakowskiej. W 1984 r. trwały prace nad projektem technicznym i planem wykonawczym przy ścisłej współpracy ze specjalistami z MPZ, jeśli chodzi o odnowę zieleni. Por. [ceg] *Uratować Park...*, op. cit., s. 3.

108 *Ibidem*.

109 Włączono w ten sposób do planu prac konserwatorskich na lata 1988–1995: Planty, Park Decjusza na Woli Justowskiej, ogród przy pałacu biskupów krakowskich na Białym Prądniku, ogród przy Dworku Łowczego przy ul. Kościuszki 43 i Ogród Strzelecki. Por. M. Russ, *Gdzie sam cesarz kura nie ustrzeżił. Krakowskie parki: ogród Strzelecki*, „Gazeta Krakowska”, nr 155, 8 lipca 1991, s. 3.

110 Por. *ibidem*.

111 G. Lichończak-Nurek, *Tam na Celestacie... (Przewodnik po wystawie stałej „Z dziejów Krakowskiego Bractwa Kurkowego”)*, s. 7.

112 *Eadem*, *Ojciec Święty Jan Paweł II a Towarzystwo Strzeleckie „Bractwo Kurkowe”*, Kraków 2000; *eadem*, *Kraków i jego Bractwo Kurkowe*, Kraków 2004; G. Lichończak-Nurek, M. Satała, *Kraków i jego Bractwo Kurkowe przez 750 lat*, Kraków 2007. Inne opracowania to: J. Turbasa, *Garnitur polski*, Kraków 2007; *idem*, ...*Abyście stare tradycje... (Pomnik Jana Pawła II w Parku Strzeleckim)*, Kraków 2010; G. Lichończak-Nurek, *Klejnoty krakowskiego Bractwa Kurkowego w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, Kraków 2014.

113 M. Żukow-Karczewski, *Dawne pomniki Krakowa. Pomnik Zygmunta Augusta*, „Echo Krakowa”, dodatek „Czas Przeszły i Przyszły”, 19 grudnia 1990, s. 2.

114 [AM], *W parku Strzeleckim. Bez regulaminu – bez interwencji*, „Dziennik Polski”, dodatek „Kronika Krakowska”, 11 października 2000, s. III.

115 Interesujące są ostatnie źródła dotyczące ul. Lubicz: „Lubicz to nazwa ulicy w Krakowie. Teren, na którym położona jest ulica, w XVII w. nazywany był – od nazwisk właścicieli – Ważyńskie i Naymanowskie. W r. 1646 Jakub i Krzysztof Naymanowie sprzedali swą posiadłość niejakiej Zuzannie Gotkowskiej (właściwie Gutkowskiej), wdowie po Janie Gotkowskim herbu Lubicz, pisarzu ziemskim sandomierskim. Syn ich, Andrzej, otrzymał w r. 1670 od króla Michała Wiśniowieckiego przywilej na założenie na terenie posiadłości miasteczka o nazwie (pochodzącej od nazwy jego herbu) Novum Lubicz. Wobec protestów Rady Miejskiej Krakowa przywilej po roku cofnięto, ale jurydyka o nazwie Lubicz istniała do 1801 r. Droga, później ulica, prowadząca przez te grunty nazwana jest ul. Wesołą, później jakiś czas bezimienna, zaś z początkiem XIX wieku i na planie z r. 1836 – ul. Lubicz. Nazywano ją także ulicą Małą Wesołą lub Wesołą Wyższą. W drugiej połowie XIX wieku nazwę ul. Lubicz nosiła już oficjalnie.

W latach 1897–1898 zmienił się kształt początkowego odcinka ulicy w związku z budową wiaduktu kolejowego (projektowanego przez T. Tałowskiego)”. Por. E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995, s. 94–95.

116 „Bosacka – to ulica powstała w latach osiemdziesiątych XIX w. na gruntach zwanych Bosackie, będących własnością karmelitów bosych z Czernej (na pozostałej części ich ziemi zbudowano w l. 1907–1932 kościół Karmelitów przy Rakowickiej). Nazwę otrzymała w r. 1890”. Por. E. Supranowicz, *op. cit.*, s. 30.

117 „Topolowa – to nazwa ulicy w Krakowie. Zarys tej ulicy jako jednej z dróg z Kleparza w kierunku Mogiły ukształtował się w pierwszej połowie XVIII w., ale dopiero na początku XIX w., jak podaje W. Eliaz Radzikowski, rząd austriacki, założywszy w r. 1802 Cmentarz Rakowicki drogę doń wyrobił i topolami ją obsadził. Droga ta, w pierwszej połowie XIX w. przebiegająca trasą dzisiejszych ulic Kurniki i Topolowej (a następnie Rakowickiej), nosiła nazwę ulicy Mogiłskiej. Straciła dotychczasowe znaczenie, gdy w r. 1847 powstał dworzec kolejowy, który podzielił ją na dwie osobne części. Dojazd do cmentarza odbywał się odtąd ulicami Lubicz i Rakowicką. Około r. 1880 na części tej dawnej trasy wytyczono ulicę, którą – w związku ze wspomnianymi topolami – nazwano ulicą Topolową”. Por. E. Supranowicz, *op. cit.*, s. 183.

118 Ulica Zygmunta Augusta to ulica wytyczona w 1889 r. na terenie rozparcelowanej wówczas części Ogrodu Strzeleckiego. Nazwę nadano jej w 1903 r. Okolice ogrodu, założonego pod koniec XVIII w., w średniowieczu należała do Bractwa Kurkowego. W drugiej połowie XIX w. ogród ozdobiono posągami dobrodziejów Bractwa, królów Zygmunta Augusta (stąd nazwa ulicy) i Jana III Sobieskiego, dłuta W. Gadowskiego. Por. E. Supranowicz, *op. cit.*, s. 204.

119 *Innych nie było, gdy wy staliście przy mnie. Związki krakowskiego Bractwa Kurkowego ze Świętym Janem Pawłem II*, praca zbiorowa pod redakcją K. Ślusarczyka, Kraków 2016, s. 33.

120 *Ibidem*, s. 36.

121 Szerzej zob. K. Ślusarczyk, *Paderewski Monument*, Kraków 2010.

122 *Innych nie było...*, *op. cit.*, s. 92.

123 Opracowanie na podstawie treści umieszczonych na proporcach w Parku Strzeleckim.

124 *Bractwo nie jest jedną z grup rekonstrukcyjnych*, rozmowa J. Michalczyka z artystą rzeźbiarzem prof. Czesławem Dźwigajem, „Dziennik Polski”, dodatek „Dziennik Bractwa Kurkowego”, 17 grudnia 2016, s. 4.

125 *Ibidem*.

126 *Ibidem.*

127 *Ibidem.*

128 *Ibidem.*

129 *Ibidem.*

130 Na podstawie danych pochodzących z programu wykorzystywanego do monitorowania drzewostanu w Zarządzie Zieleni Miejskiej w Krakowie, 2015.

131 Pałac Mańkowskich przy ul. Topolowej 3 to elegancka rezydencja miejska o dobrze skomponowanych formach klasycystycznych, wzniesiona w 1903 r. przez Władysława Kaczmareckiego i Józefa Sowińskiego dla Leona Mańkowskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. To przykład nawiązania do tradycji francuskiej w typie Petit Trianon, por. M. Fabiański, J. Purchla, *Przewodnik po architekturze Krakowa*, Kraków 2001, s. 273–274.

132 Ulica Kurkowa została wytyczona na terenie rozparcelowanej w 1899 r. części Ogrodu Strzeleckiego (odkupionego od Steinkellerów przez wskrzeszone w 1833 r. Bractwo Kurkowe – stąd jej nazwa), założonego pod koniec XVIII w. Nazwę otrzymała w 1903 r. Por. E. Supranowicz, *op. cit.*, s. 88.

133 Wcześniej znajdowała się tam restauracja Kuchnia Bracka.

134 Wszystkie dane dotyczące aktualnego drzewostanu parku zostały zaczerpnięte z Zarządu Zieleni Miejskiej w Krakowie (stan z 2015 r.).

135 Tantum Scimus znaczy „Tyle wiemy, ile pamiętamy”. Por. *Słownik polsko-laciński, lacińsko-polski, Dictionarium latino-polonicum, polonico-latinum*, pod redakcją J. Gordona, Czernica, 2014, s. 723.

136 J. Michalczak, *Klasyczna kolumna symbolem ciągłości*, „Dziennik Polski”, dodatek „Dziennik Bractwa Kurkowego”, 6 września 2014, s. 1.

137 Szerzej zob. J. Turbasa, *...Abyście stare...*, *op. cit.*

138 J. Bogdanowski, *op. cit.*, s. 8.

139 Wydano nawet specjalny album pamiątkowy ze zdjęciami przedstawiającymi związek Jana Pawła II z Bractwem – dokumentuje go jedna z tablic, będąca darem abdykacyjnym, por. J. Turbasa, *...Abyście stare...*, *op. cit.*, s. 30.

140 *Innych nie było...*, *op. cit.*, s. 15.

Bibliografia

- Boroń P., Mardyla A., *Śpiewnik patriotyczny krakowskiego Bractwa Kurkowego*, Kraków 2001.
- Dubiecki M., *Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie (monografia historyczna)*, Kraków 1902.
- Grabowski A., *Bractwo Kurkowe w dawnym Krakowie*, Kraków 2007.
- Innych nie było, gdy wy staliście przy mnie. Związki krakowskiego Bractwa Kurkowego ze Świętym Janem Pawłem II*, praca zbiorowa pod redakcją K. Ślusarczyka, Kraków 2016.
- Lichończak-Nurek G., *Klejnoty krakowskiego Bractwa Kurkowego w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, Kraków 2014.
- Lichończak-Nurek G., *Krakowskie Bractwo Kurkowe dla Niepodległości Polski*, Kraków 2008.
- Lichończak-Nurek G., *Księdza Juliusza Drohojowskiego „Uwagi o Ogrodzie Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie”*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1985, nr 12, s. 47–56.
- Lichończak-Nurek G., *Ojciec Święty Jan Paweł II a Towarzystwo Strzeleckie „Bractwo Kurkowe”*, Kraków 2000.
- Lichończak-Nurek G., *Tam na Celestacie... (Przewodnik po wystawie stałej „Z dziejów Krakowskiego Bractwa Kurkowego”)*, Kraków 1997.
- Lichończak-Nurek G., *Tradycje, zwyczaje i pamiątki Krakowskiego Bractwa Kurkowego*, Kalisz 1993.
- Lichończak-Nurek G., Satała M., *Kraków i jego Bractwo Kurkowe przez 750 lat*, Kraków 2007.
- Ludwikowski L., Wroński R., *Z dziejów Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie*, Warszawa 1979.
- Rotter L., *Bractwa Kurkowe w Polsce, Mundury. Stroje. Emblematy insygnia. Leksykon*, Kraków 2012.
- Torowska J., *Ogród Strzelecki, [w:] Parki Krakowa, część pierwsza*, Kraków 2001.
- Turbasa J., *...Abyście stare tradycje... (Pomnik Jana Pawła II w Parku Strzeleckim)*, Kraków 2010.
- Turbasa J., *Garnitur polski*, Kraków 2007.
- Woźna-Stankiewicz M., *Muzyczna codzienność w plenerach galicyjskiego Krakowa*, [w:] „Polski Rocznik Muzykologiczny” 2016, t. XVI, s. 153–212.
- Wroński T., *Krakowskie Towarzystwo Strzeleckie Bractwo Kurkowe*, Kraków 1984.

Il. 49. Platan klonolistny – pomnik przyrody. Fot. E.UK.

Summary

Strzelecki Park on Lubicz Street in Kraków is one of five public parks built in the city during the 19th century. The park is closely linked to the history of Poland's oldest shooting association, the so-called Kur's Fraternity (*Bractwo Kurkowe*), which originated in the Middle Ages and helped prepare the inhabitants of Kraków to defend their town. In 1837, the association purchased its own garden in order to provide a place for shooting practice, with the park also becoming the venue for the enthronement ceremonies of successive kings of the brotherhood, and many other important social events.

As time went by, however, as a result of land subdivision and a change in the nature of the park itself, it was transformed into a little oasis of greenery in that part of the city.

Only a small part of the park has survived until the present day, along with the brotherhood's Neo-Gothic palace, the gardener's house and an early 20th century tenement building which currently serves as the fraternity's headquarters. Strzelecki Park on Lubicz Street, together with the partially preserved shooting range, continues to serve as the representative garden of Kraków's Kur's Fraternity, from where each spring the fraternity members hold a procession from their headquarters, called "Celestat", to the Main Market Square.

The park contains many monuments and sculptures related to important figures and events in Polish history, as well as numerous exhibits in memory of the history of Poland's oldest Kur's Fraternity.

Zusammenfassung

Der Schützenpark (*Park Strzelecki*) an der Lubicz-Straße in Krakau ist einer von fünf öffentlichen Gärten, die im 19. Jahrhundert in der Stadt entstanden. Der Schützenpark ist mit der Geschichte der ältesten polnischen Schützengilde, der „Hahnen-Bruderschaft“, (*Bractwo Kurkowe*) aus dem Mittelalter verbunden, die sich um die Vorbereitung der Bewohner von Krakau auf die Verteidigung der Stadt kümmerte. Im Jahr 1837 kam die Krakauer Schützengilde in Besitz eines eigenen Gartens für Schießübungen. Dort fanden auch die Feierlichkeiten zur Krönung der jeweiligen Schützenkönige statt und dort entwickelte sich das gesellschaftliche Leben.

Mit der Zeit jedoch, infolge der Parzellierung und Umgestaltung des Gartens, verwandelte er sich in eine bescheidene Grün-Oase in diesem Teil der Stadt.

Bis heute erhalten blieben nur ein kleiner Teil des Parks, das kleine neugotische Schlösschen mit dem Museum der Schützengilde, das Gärtnerhäuschen und ein Gebäude aus dem frühen 20. Jahrhunderts, in dem der Verein heute seinen Sitz hat. Gleichzeitig dient der Schützenpark an der Lubicz-Straße mit seiner teilweise erhaltenen Schießanlage der Krakauer Schützengilde immer noch als repräsentativer Garten. Jedes Jahr im Frühling beginnt beim Celestat („Zielstätte“), dem historischen Vereinssitz, der Zug der „Hahnenbrüder“ zum Krakauer Hauptmarkt.

Im Park stehen viele Denkmäler und andere bildhauerische Werke, die an für Polen wichtige Personen und Ereignisse erinnern, sowie zahlreiche Andenken an die Geschichte der ältesten Schützengilde Polens.

Wykaz ogólnodostępnych parków miejskich w Krakowie

Stan na czerwiec 2019 roku
udostępniony przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

I Stare Miasto	■ Planty Krakowskie
I Stare Miasto/VII Zwierzyniec /VIII Dębniki/XIII Podgórze	■ Bulwary Wisły
II Grzegórzki	■ Park Strzelecki Park Dąbie
III Prądnik Czerwony	Stawy Dominikańskie
III Prądnik Czerwony /XIV Czyżyny	Park Lotników Polskich
IV Prądnik Biały	Park Kościuszki Park Krowoderski Park Wyspiańskiego Park Leśny Witkowiec
V Krowodrza	Park św. Wincentego a'Paulo ■ Park Krakowski ■ Park im. dra H. Jordana Park Kleparski
VI Bronowice	■ Park Młynówka Królewska Park „Bronowicki”
VII Zwierzyniec	■ Park Decjusza ■ Błonia Krakowskie
VIII Dębniki	Park Dębnicki
IX Łagiewniki-Borek Fałęcki	■ Park Solvay
X Swoszowice	Park Maćka i Doroty

XI Podgórze Duchackie	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park Kurdwanów ■ Park Duchacki
XII Bieżanów-Prokocim	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park Lilli Wenedy ■ Park przy Dworze Czczów ■ Park im. A. E. Jerzmanowskich ■ Park Aleksandry ■ Park Rząka
XIII Podgórze	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park Miejski Bagry Wielkie ■ Park im. W. Bednarskiego ■ Planty Floriana Nowackiego ■ Park Ogrody Płaszów ■ Park Stacja Wisła
XIV Czyżyny	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park im. gen. S. Skalskiego
XIV Czyżyny/XVIII Nowa Huta	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park Kultury
XV Mistrzejowice	<ul style="list-style-type: none"> ■ Planty Mistrzejowickie ■ Park Tysiąclecia ■ Fort Batowice ■ Fort Mistrzejowice
XVI Bieńczyce	<ul style="list-style-type: none"> ■ Planty Bieńczyckie ■ Zalew Nowohucki
XVII Wzgórza Krzesławickie	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park Zielony Jar Wandy ■ Park Wadów ■ Park Łuczanowice
XVIII Nowa Huta	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park Szwedzki ■ Park Ratuszowy ■ Park Wiśniowy Sad ■ Park przy ul. Klasztornej ■ Park Żeromskiego

■ Publikacje, które ukazały się w ramach cyklu *Parki Krakowa*

Nakład: 3000 egz.

Druk: Drukarnia Beltrani Sp. J.

ul. Śliwkowa 1, 31-982 Kraków

OŚRODEK KULTURY IM. C. K. NORWIDA

31-959 Kraków

os. Górali 5

tel./faks: 12 644 27 65

tel.: 12 642 25 94

e-mail: sekretariat@okn.edu.pl

www.okn.edu.pl

ISBN 978-83-948244-4-0

